

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

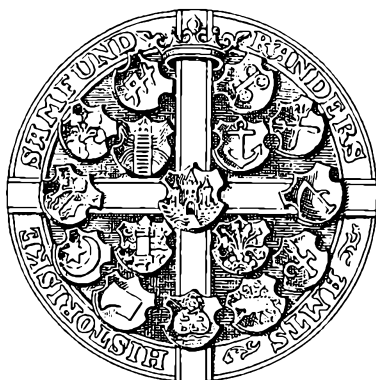
FRA RANDERS AMT

1971

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1971

LXV årgang af »Fra Randers Amt« er udgivet af Randers Amts historiske Samfund. – I redaktionsudvalget: Vagn Riisager, J. Aa. Søgaard og Ole Warthoe-Hansen. Trykt i 1250 eksemplarer i C. J. Rye's Bogtrykkeri, Randers, på 90 g Litho-Cote med Garamond Intertype skrift

Brandtaxationerne for Randers købstad

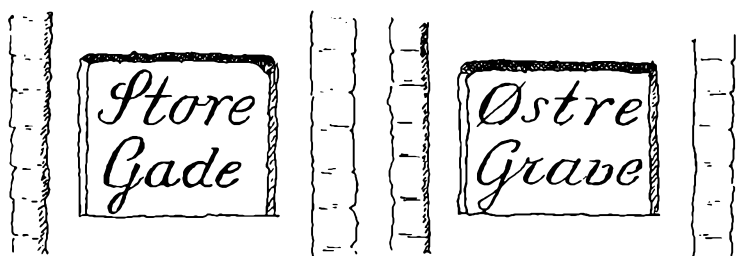
AF F. SCHRØDER

Det kan være vanskeligt at danne sig et billede af vor gamle by i ældre tid. Ganske vist har vi ret gode kort over byen, – kort, der viser gadernes forløb og bebyggelsens udstrækning, men de enkelte bygninger er først indtegnet på »rigtige« kort ved matrikuleringen i 1873.

Som tidligere omtalt i årbogens artikelserie *Gamle kort over Randers* er vi dog så heldige her i byen at have kortmateriale fra grundtaxten 1841–1843 (se årbogen 1964), dels i form af to digre protokoller, hvori hver enkelt ejendom er indtegnet, dels i form af de karrékort i målestoksforholdet 1:500, som stadskonduktør, landmåler Tørslew udarbejdede. Samme Tørslew endte i øvrigt som justitsråd, rådmand og kærner her i staden.

Dette kortværk giver os nøjagtige oplysninger om samtlige bygningers beliggenhed og om grundenes grænser, for så vidt angår ejendommene inden for byens porte, altså de grunde, der kaldtes bygrundene i modsætning til byens markjorder. Men kortværket giver os også ejendommenes matrikelnumre, en nummerering, som anvendes fra 1843 til matrikuleringen i 1873. Desuden er der såvel på konceptkortene som i de to store matrikelprotokoller angivet »Gamle numre«, der er identiske med de »husnumre«, som byfoged Stadfeldt omtaler i sin »Beskrivelse over Randers Kiøbstad«: »I Aaret 1798 bleve Gadernes Navne først malede paa Hjørnerne, og Husene fik samme Gang deres paamalede faste eller bestandige Nummere«.

Disse husnumre blev dog ikke helt så bestandige, som Stadfeldt havde håbet, men vi er overordentlig taknemmelige over denne indsats for at få orden i tingene, idet skøder, brandtaxationer, folketællinger m.v. fra denne tid anvender disse »faste og bestandige« numre, indtil de ændres i 1843 og siden i 1874.

De ældste gadenavneskilte i Randers sidder på ejendommen Storegade 15, på hjørnet af Storegade og Østergrave. Bygningen er dog opført i 1823, så det er formentlig ikke de i 1798 påmalede gadenavne, men de svarer nøje til de i museet bevarede skilte.

Grundtaxten fra 1843 fortæller os ikke noget om husenes tilstand, hvad de var bygget af, og hvad de blev brugt til osv. – Men vi har heldigvis de gamle brandtaxationer.

Stadfeldt omtaler byens brandforsikring og indleder kapitlet herom således: »Bygningerne, baade i og uden for Randers, som staae paa den Grund, ere alle forsikrede i Kiøbstædernes Brandkasse, det nye Tøjhus undtagen. Forsikrings-Summerne, som Aar efter Aar have steget alt mere, vidne om Byens mærkelige Tiltagelse, dog have Materialiernes større Kostbarhed nu, fremfor tilforn ogsaa herudi været en kraftig og medvirkende Aarsag. Efter at Kiøbstædernes Brandvæsen i Danmark var anordnet og sat paa en fast Fod, ved Forordningen af 24. Januarii 1761, bleve Randers Bygninger i samme Aars Martii Maaned og siden fremdeles taxerede og ansatte saaledes:

1761	Private Bygninger	171890 Rdlr.
	Publique dito	51160 Rdlr.
	Ialt	223050 Rdlr.«

Stadfeldt nævner derefter de vurderingssummer, som de to kategorier af bygninger er vurderet til i hvert enkelt år fra 1762 til 1801. I 1801 ser tallene således ud:

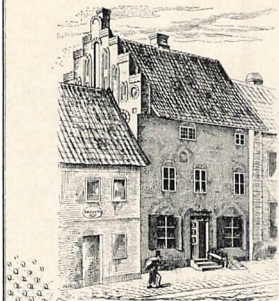
»Private Bygninger	602480 Rdlr.
Publique dito	47630 Rdlr.
Ialt	650110 Rdlr.«

For de private bygninger er der altså en stigning på ikke mindre end 251 %, mens de offentlige bygninger er ansat til omtrent samme værdi som i 1761.

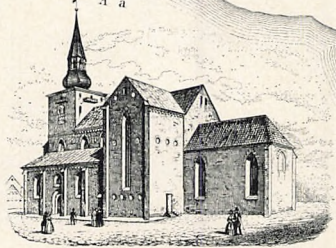
Stadfeldt forklarer dette i noterne derhen, at Sct. Mortens kirke med det scheelske kapel og kirkemuren ved den første vurdering var ansat til i alt 30.120 rdlr., men at Commerce-kollegiet ved en resolution af 9. december 1762 nedsatte disse forsikringer til i alt 12.500 rdlr. Kirkemuren blev ganske slettet af vurderingen. Efter opførelsen af det nye tårn i 1797 blev kirkens vurdering dog hævet til 16.000 rdlr. I øvrigt redegør Stadfeldt nøje for ændringer af de offentlige bygninger i tiden fra 1761 til 1801, omtaler f. eks. nedrivningen af det store tårn ved Rådhusørvet, nedrivningen af den gamle latinskole, der stod ved kirkegårdens nordøstre hjørne, samt overtagelse af Helligåndshuset til ny latinskole. Endelig anfører Stad-

Parti fra Hvidemøllen. Bygningen med det spidse tag er acciseboden,
– »Lugte Katrine«.

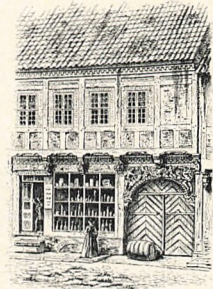
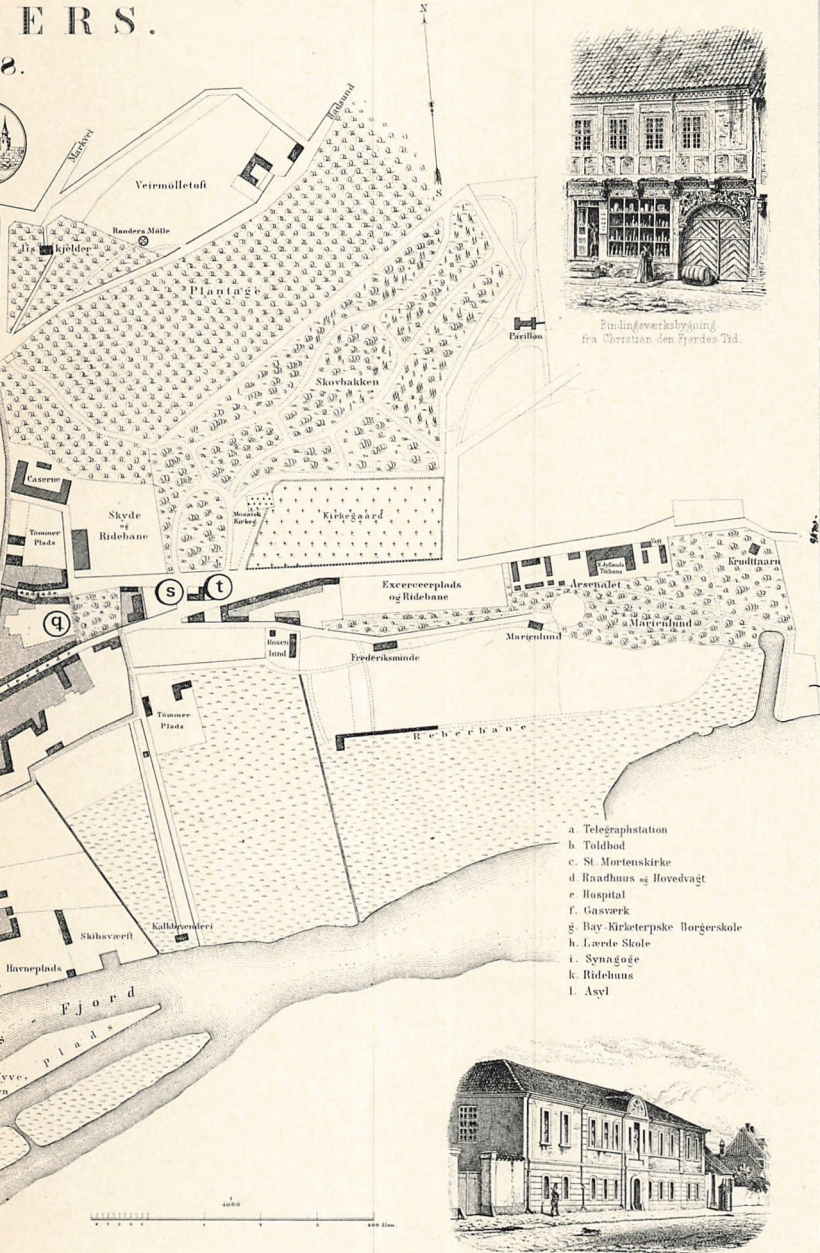

Gaard paa Torvet,
i sin Tid Trues-Nonne-Kloster.

St. Mortens Kirke.

I teksten omtaler Stadfeldt de offentlige bygninger i Randers i 1801. På

Endingsværksbygning fra Christian den Fjerdes Tid.

- a. Telegraphstation
- b. Toldbod
- c. St. Mortenskirke
- d. Raadhuus og Hovedvagt
- e. Hospital
- f. Gasværk
- g. Bay Kirkeværpske Børgerskole
- h. Lærde Skole
- i. Synagoge
- k. Ridehuus
- l. Asyl

Norre-Lyllands Tøhuus

ensidende kort fra 1858 er indtegnede de i fortegnelsen anvendte bogstaver.

feldt i sine noter taxeringen af de offentlige bygninger i 1801 således:

»a.	Kirken	16000 Rdlr.
b.	Det bestaaende Scheelske Kapel.....	500 Rdlr.
	Hvilket sidste blev nedbrudt i samme Aar og altsaa udgik.	
c.	Raadhuset	5000 Rdlr.
d.	Byens Tienerhus derved, som udgør den søndre og østre Fløj af Raadhus-Bygningen	1400 Rdlr.
e.	Den latinske Skole	2190 Rdlr.
f.	Den Bayerske Skole	1000 Rdlr.
g.	Den tyske dito.....	800 Rdlr.
h.	Hospitalet	6270 Rdlr.
i.	Forstanderens Boelig	2120 Rdlr.
k.	Præstens dito	1350 Rdlr.
l.	Byens Sprøjtehus	1600 Rdlr.
m.	Arbejdshuset	3150 Rdlr.
n.	Den store Rytter Hestestald	960 Rdlr.
o.	Den mindre dito	720 Rdlr.
p.	Sønderbroe Accisebod	200 Rdlr.
q.	Fem dito Acciseboder a 200 Rdlr.	1000 Rdlr.
r.	Hvidemølle Accisebod	100 Rdlr.
s.	Regimentets Ridehus	1600 Rdlr.
t.	Dito Exercerskole	1400 Rdlr.
u.	Halvtag til Markledernes Forvaring	100 Rdlr.
v.	Natmandsboligen	170 Rdlr.
	Ialt	47630 Rdlr.«

På kortudsnittet har jeg forsøgt at angive de enkelte »publique Bygninger«s placering så godt, som jeg har kunnet konstatere dem.

Vi bemærker, at der findes en tjenestebolig på rådhuset, at der findes to slags skoler, hvoraf den ene kaldes den tyske. Stadfeldt anfører, at den såkaldte Jens Bays skole består af en grundmuret bygning, én etage høj med kvist midt på, og at den ligger i Kirkegade under matr. nr. 420 og 421 – i 1874 matrikuleret som nr. 340. Ejendommen er nu forsvundet, idet den blev inddraget til gade ved Kir-

kegades regulering omkring 1938. Skolen lå altså på hjørnet af Kirkegade og Torvegade, udfor Landmandsbanken.

Den »tyske« skole omtales også andet sted hos Stadfeldt, men kaldes i øvrigt den »dansk og tyske Skole, hvori læres Læsning, dansk og tysk, Skrivning, Regning, Christendom, Historie, Geographie og Begyndelsesgrunde i Mathematik og Geometrie. Skolehuset, som bestaae af 2 Etage Bygning, er opført af Muur- og Bindingsværk, og ligger paa Brødregade under no. 211«. Det nævnte nr. 211 er identisk med ejendommen matr. nr. 328 og 329 i 1874 og har ligget på Brødregades vestside, hvor nu indkørslen til Hotel Randers' garager findes.

Betegnelserne (h), (i) og (k) omfatter Randers Hospitals bygninger, og betegnelsen (l) er det nye sprøjtehus, der blev opført, hvor det store tårn ved Rådhuset stod. Det er endog vurderet højere end hospitalspræstens bolig, men omfattede foruden selve sprøjtehuset to sprøjter og andet inventar. Arbejdshuset (m) står formentlig for den 14 fag store to-etagers bygning, som i 1790 blev opført på den grund, hvor der året før var opført en spindeskole. Denne lå på den gamle voldgravs opfyldte terræn ved Fabrikstræde og har formentlig ikke været tilstrækkelig funderet. Efter tiggeriets afskaffelse blev de fattige, som »kunne bestille noget med deres Hænder«, henvist til den »nye anlagte Arbejdsanstalt eller Fabrik«. Den store Rytterstald (n) kan vi også identificere. Den havde matr. nr. 64 i 1798-matriklen og har ligget på hjørnet af Fabrikstræde (nu Østervold) og Nørrestræde, lige overfor Nørrestrædes skole, halvvejs ude i strædet. Den mindre Rytterstald (m) lå på nordsiden af Fabrikstræde, hvor senere brandstationen blev opført. Vi ved, hvor Acciseboderne har ligget, jævnfør kortskitsen, og der er måske grund til at lægge mærke til, at Hvidemølle-Acciseboden kun er vurderet til det halve af den værdi, som de øvrige 6 boder var ansat til. Her lå ved kanalen den berømmelige »lugtekatrine« ved den nuværende Jernbanegade bag Voldbrohus. Regimentets ridehus og exercerhus (s og t) har ligget øst for amtmandsboligen omtrent dér, hvor rundkørslen er i dag. Natmandens hus må have ligget omtrent der, hvor Dragonvej i dag munder ud i Thorsgade. Så meget

kan vi altså få at vide om brandtaxationerne alene ved at studere Stadfeldts omtale og uden at have åbnet så meget som en af de mange protokoller med vurderingsforretningerne. Men hvorfor udstedte kongen den nævnte forordning i 1761, og hvad indeholdt forordningen?

Vi ved, at Randers – som de fleste af Danmarks gamle købstæder – gang på gang blev hærget af storbrande. Dette skyldes, at bebyggelsen blev presset sammen inden for byområdet, begrænset af et fæstningsanlæg, gærder og porte, at langt de fleste huse var af bindingsværk, og at tagene gennem mange år var tækket med strå, samt endelig, at der i ældre tid ikke var skorstene, men kun et lyrehul.

I Randers bys vilkår og artikler fra 1609 blev der da også optaget en række bestemmelser med det formål at hindre de store ildebrande. I kapitel 14 forbydes det at have heste og foder i bygninger med ildsteder, medmindre disse er synet og godkendt af borgmester og råd. I kapitel 33 forbydes det at lægge høg og stråfoder på lofter med ildsteder og ligeledes i kapitel 34 at have åben ild i hytter og boder. Kapitel 38 indeholder et påbud om at anvende tegl i stedet for strå til tagbeklædning af de huse, der ligger inden for byens porte, og endelig er der i kapitel 48 et forbud mod at gå ud med tændt lys uden lytglas.

Og alt dette hjalp dog ikke. I 1639 brændte 12 ejendomme i Storgade, og der berettes om andre storbrande i byen i årene 1658, 1662, 1664 og 1671. Ved den sidste af de nævnte storbrande gik det ud over Sct. Clemens kirketårn ved Tårngade.

Efter branden i 1671 besluttede byens råd at tage kampen op mod den røde hane. Ved ildebrandsforordningen af 22. december 1671 blev byen opdelt i 10 roder, der hver skulle have to gode brandmestre og seks brandsvende, valgt mellem kvarterets beboere. Ejendommene skulle forsynes med brandspande, brandøkser og hager. Skorstenene skulle fejes en gang hvert halve år. De tidligere i byens vilkår og artikler nævnte forbud mod åben ild blev gentaget, og endelig blev der givet regler for selve brandbekæmpelsen. Genopbygningen er ikke nævnt, men vi ved, at brandhærgede ejendomme har været skattefri i indtil 4 år efter branden.

Efter bestemmelsen skulle hvert hus og hver gård have et vist antal brandspande af læder. Alle spande var mærket med nummer, for at de kunne komme tilbage til ejermanden efter endt brug i den kæde, der forsynede brandspøjten med vand.

Den kongelige Brand-forsikrings Anordning for alle Kiøbstæder i Danmark af 13. januar 1761 begynder således: »Gr. At de ved Ildebrand hiemsøgte Undersaatter i Kiøbstæderne kunde hielpes til Huus og Hiem igien uden synderlig Besvær for de andre Kiøbstæder, samt at Huse og Gaarde kan bringes i sin rette Pris, og de trængende faae Penge herpaa at laane . . .«

Med andre ord: Anordningens hensigt var at skabe vilkår i den brandhærgede by, så at ejendommene hurtigt kunne blive genopført og i stand til atter at betale fuld skat. Det var dengang ikke let at låne penge til genopførelse af de nedbrændte gårde, og brandtomterne har ligget ubebygget hen i lang tid. I grundtaxten fra 1682 nævnes ikke mindre end 8 øde gårde eller pladser på den østre side og 3 på den vestre side af Hærstrædet fra Nørreport til Sønderport.

Man kan forstå, at der i flere byer har været oprettet særlige brandkasser, og det anføres i forordningen, at sådanne brandkasser skulle ophøre.

Princippet i anordningen er i øvrigt dette: Samtlige bygninger i købstaden skulle vurderes hvert 10. år. Hvis en bygning blev nyopført eller ombygget, skulle den straks vurderes. Hvert år skulle byens magistrat gennem stiftamtmanden indsende en opgørelse over vurderingssummerne. Såfremt der skete ildebrand, skulle brandskaden straks takseres og indberettes. På grundlag af samtlige købstæders indberetninger om ejendommens værdi og om de skete brand-

skader fastsattes kontingentet til brandkassen, og magistraten måtte så se at få pengene inddrevet. Det lyder besværligt, og ved en Brandforsikrings Anordning for Kiøbstæderne af 29. februar 1792 blev denne omstændelige beregningsform ændret derhen, at magistraten opkrævede 10 skilling for hver 100 rigsdalers værdi samt afholdt erstatningerne heraf inden for den enkelte by. Såfremt skaderne oversteg det derved indkomne beløb, blev det indberettet til commerce-kollegiet, der pålignede de øvrige købstæder et ekstrakontingent i forhold til deres samlede vurderingssum.

Der er i disse ændringer en hel række enkeltheder, som dog ikke skal omtales her, idet formålet med artiklen alene er at fortælle, hvad vi kan få at vide om bebyggelsen gennem de foretagne vurderinger.

I 1761-forordningen blev det fastsat, at stiftsbefalingsmændene straks skulle beordre samtlige bygninger vurderet af »uvillige og kyndige« mænd med byfogeden eller byskriveren som sekretær. Forretningen skulle anføre gadens navn og »alle de deri værende Huse og Bygninger, hver separat for sig med sit Nummer, samt Beboernes eller Eiernes Navn, For-Huus, Side-Huus eller Tverhuus med videre dertil hørende Bygninger«. I forordningen fra 1792 blev bestemmelserne uddybet. Vurderingsmændenes antal blev fastsat til to kyndige og upartiske mænd med bistand af byskriveren, der skulle føre pennen! Men selve taxationsforretningen skulle være mere detaljeret end oprindeligt forlangt i 1761. »Hver Længde, saasom Stuehuus, Sidehuus, Tværhuus o.s.v., anføres, beskrives og taxeres for sig, hvorhos kortelig meldes Bygningens Beskaffenhed, enten den er af Grundmur, Blandingsmur, eller klinet, Ege- eller Fyrre-Bindingsværk, hvor mange Fag eller Alen lang og dyb, hvor mange Etager høj, samt Qvist, Kielder og Værelser, hvorledes disse ere indrettede med Paneel, Betræk, Gibsning, Kakkellovne, indmurede Kiedler etc. med eller uden Skorsten, og om den er tækket med Steen eller Straatag«.

Efter begge forordninger skulle taxationsforretningerne indsendes til stiftsbefalingsmanden, i 1791 stiftamtmanden, der skulle forandlelige forretningerne afskrevet. Et eksemplar blev indsendt til Commerce-Collegiet, et forblev hos amtet, og et sidste eksemplar vendte

Bojes gård, set fra Brodregade.

tilbage til magistraten. Det skal bemærkes, at der efter 1792 i tidens løb er kommet en række forordninger og cirkulærer om taxationerne. Forsikringstvungen for købstadsejendomme blev i øvrigt ophævet ved lov af 14. maj 1870 med dertil hørende bekendtgørelse af 9. april 1872. Ordningen ophørte 1875. I begge de nævnte anordninger findes detaljerede regler for taxation i tilfælde af brand, om udbetaling af erstatninger ved genopførelse m.v., ligesom det i særlige afsnit fastsættes, hvilke foranstaltninger der skal træffes i den enkelte købstad for organisation af selve brandvæsenet.

Et eksempel på vurderingerne.

Som nævnt blev der givet ret detaljerede regler for taxationen, for beskrivelsen af det enkelte hus. Kravene har skiftet gennem tiderne, og der er meget stor forskel på arbejdet.

Dette kan bedst belyses ved at tage nogle eksempler fra en bestemt ejendom, og jeg har valgt ejendommen Brødregade nr. 23, i 1873

benævnt matr. nr. 81, i 1843 matr. nr. 225 og i 1801 matr. nr. 198. Ejendommen er kendt som Bojes gård på Brødregade. På side 18 er angivet grundtegningen fra grundtaksten af 1843, og en opmærksom læser kan let identificere de enkelte bygninger.

I taxationsforretningen fra 1761 er den anført således:

Løbe nr. 387 (Christen Sparre).

- A. Bygn. langs Gaden 10 Fag Bindingsværk 2 Loft.
- B. Sidehus Nord i Gaard 18 Fag Bindingsværk 2 Loft.
- C. 5 Fag halvtag Hus.
- D. Tværhus Øst i Gaard 3 Fag Bindingsværk 2 Loft.
- E. 7 Fag halvtag Hus ved Enden af samme Hus.

I 1791 ser opstillingen sådan ud:

Husnummer 386 Christen Sparre.

1. Bygningen til Gaden 10 Fag lg, 2 Loft høj ...	550 Rdl.
2. et Sidehus 18 Fag lg. 2 Loft høj	810 Rdl.
3. et udhus 5 Fag lg. 1 Loft	60 Rdl.
4. et halvtag 7 Fag lg. 1 Loft	40 Rdl.
5. et Tværhus 12 Fag lg. 2 Loft høj	660 Rdl.
6. i Baggaarden et Halvtag 6 Fag lg. 2 Loft	50 Rdl.
Alt i Bindingsværk og Teighængt	

Summa 2170 Rdl.

I 1801 står Christen Sparre stadig som ejer af købmandsgården og bebyggelsen er ganske identisk med de i 1791 angivne, men den samlede vurderingssum er ændret til 5420 Rdl.

Så gør vi et langt hop i tiden til taxationen fra 1857 af samme gård:

Løbe nr. 17 matr. nr. 225, købmand Casper Caspersens Enke.

- a. Forhus 10 Fag 2 Etager og Kjelder. Grundmur i nederste Etage til Gaden, iøvrigt Mur og Bindingsværk, Tegltag, til Beboelse, og Gjennemkjørselsport. 1 Skorsten, 4 Kakkellovne 6000 Rdl.
- b. En Sidebygning i Nord ibygget Litr. a 37 Fag 2 Etager mest Grundmuur, men i de 7 Fag

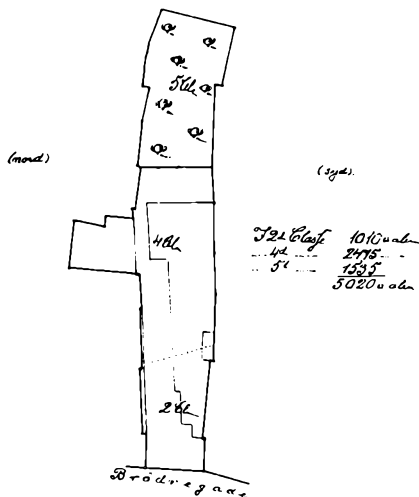
noget Muur og Bindingsværk, Tegltag, til Kjøkken og Brænderi samt Kostald, Kornmagasin, 3 Skorstene 2 Kakkelovne og 1 dobbelt Komfur, forbliver uforandret	1100 Rdl.
c. Et Halvtag 8 Fag, 1 Etage Grundmuur, Tegltag aabent fortil med murede Steller, til Ildebrændsel	560 Rdl.
d. En Bygning i nordre Side af Gaarden 8 Fag 1 Etage Grundmur, Tegltag, til Stald	800 Rdl.
e. En Tværbygning østen i Gaarden 12 Fag 2 Etage Muur og Bindingsværk, Tegltag til Stald m. m.	3000 Rdl.
f. Et Halvtag 4 Fag 1 Etage Grundmuur Tegltag, aaben Forside, og tilbygget Latrin til Skærnkiste	100 Rdl.
g. Et grundmuret Latrin i sønder Side af Gaarden uforandret	40 Rdl.
h. Brænderi inventarium i Lit. b., taxeret 22. Nov. 1855 forbliver taxeret for	1350 Rdl.
	ialt 22950 Rdl.

Og endelig den sidste vurdering i 1867, inden den lovbefalede taxation holdt op:

Løbe nr. 3 Matr. Nr. 225, Kjøbmand G. Caspersen.

a. Forhuus 10 Fag, 2 Etager med Kjælder, af Grundmur samt Muur og Bindingsværk, til Beboelse og Butik. 8 Kakkelovne til samlet værdi 160 Rd. og 1 Komfur til 20 Rd. samt 2 Kobberkjedler til værdi 40 Rd. 22 $\frac{1}{4}$ Alen lang, 14 Alen br. Pr. løbende Alen 240 Rd....	5340 Rd.
b. Sidehuus mod Nord ibygget a, 37 Fag 2 Etager, Grundmur samt Muur og Bindingsværk, til Brænderi, Kostald og Kornmagasin, samt Kjøkken og Vadskehuus. 66 Alen lang, 13 Alen br. Pr. løbende Alen 120 Rd.	7920 Rd.

Bredninggade G. M. Nr. 198, og M. Nr. 225.

c. Halvtag 8 Fag 1 Etage, Grundmuur, aaben med indmurede Skiller til Brendsel. 12 Alen lang, 6½ Alen ib. Pr. løbende Alen 30 Rd. ...	360 Rd.
d. Bygning mod Nord, 8 Fag 1 Etage af Grundmuur til Stald. 17½ Alen lang, 11¼ Alen ib. Pr. løbende Alen 60 Rd.	1050 Rd.
e. Tværbygning mod Øst, 12 Fag 2 Etager af Muur og Bindingsværk med ?? til Stald, Fougage, Pakhus og Kornlofter. 28 Alen lang, 13 Alen br. Pr. løbende Alen 110 Rd.	3080 Rd.
f. Halvtag 4 Fag, 1 Etage af Grundmur, aabent til Forsiden til Skarnkiste og Latrin	50 Rd.
g. Grundmuret Latrin mod Syd	40 Rd.
	17840 Rd.

Brenderi inventarium udgaar efter Eierens Ønske af Vurderingen.

Hvad kan vurderingerne fortælle om bygningerne?

Ved hjælp af de skiftende vurderinger kan vi altså nøje følge udviklingen i denne købmandsgård. Ganske vist er vurderingerne fra 1761 og 1791 ikke nær så detaljerede som de sidst nævnte fra 1857 og 1867, men vi kan da se, at sidehuset udbygges, efterhånden som tiden går, at der er indrettet brænderi ved siden af husets køkken i sidehuset, og at brændevinsbrænderiet delvis må være ophørt i 1867, da inventariet til brænderiet ikke mere ønskes vurderet.

Der er forskellige udtryk, som måske trænger til en forklaring. Et fag var betegnelsen for rummet mellem de lodrette stolper i bindingsværket, uanset om dette rum blev anvendt til vindue, dør eller blot var tilmuret. Men vi kan se, at betegnelsen er i den grad gået vurderingsmændene i blodet, at selv de murede bygninger betegnes med fag. Og i vurderingen fra 1867, hvor husenes længder opgives, kan man beregne fagets længde til ca. 2½ alen eller ca. 1,4 m. Et halvtag er ikke et åbent skur, men betegnelsen for en bygning almindeligvis opført i skel med kun én tagflade ind mod gårdspladsen, altså uden det sædvanlige sadeltag. På kortet kan vi i dette tilfælde se, at der har været tagdrypslippe ind mod naboejendommen langs en del af sidehuset. Efter alt at dømme har der været sadeltag på størsteparten af det omtalte sidehus.

Som det kan ses af eksemplet fra Brødregade, kan man ved de senere vurderinger finde ud af, hvad de enkelte huse har været anvendt til.

I de gamle vurderinger er såvel ejer som beboeres navne angivet, og vi kan se, at mange af købmændene har ejet »leheboder«, enten opført på købmandsgårdens bagarealer ud til en baggade eller eventuelt et helt andet sted, f. eks. leheboderne ved Hans Bays nye gade, den senere Nygade, eller boderne ved Hans Bays gård.

Mange af boderne i Houmeden, Dytmærskén, Trangstræde, Øster- og Vestergrave ejedes dog af håndværkere, og man forbløffes over, hvor mange mennesker der har boet i de små huse. Foruden brandtaxationerne har man jo folketællingerne, og man er – med det nødvendige kendskab til de skiftende matrikelnumre – i stand til at få liv i de gamle dokumenter ved at finde frem til husenes beboere og

En lejevåning i Hans Bays nye gade.

deres erhverv. I adskillige tilfælde har jeg fundet frem til, at der i sådanne små huse boede en håndværker med en børnerig familie, tjenestepige, lærling og undertiden endog en eller to svende.

Foruden lejeboderne træffer vi i de ældre taxationer betegnelsen »Rytterbarak«, især kvarteret omkring Nordregrave og Ladegårdsgade. Langt op igennem tiden var der i garnisonsbyerne indkvarteringspligt, og gamle folk kan endnu huske de store købmandsgårdes soldaterkamre.

For at blive fri for at afgive plads til indkvartering af soldater – og der var jo ikke for megen plads i købmandsgårdene – opførte købmændene uden for byens porte sådanne barakker til indkvartering. Pligten til at indkvartere bortfaldt ved opførelsen af kasernerne her i byen, og i folketællingen fra 1870 finder vi da heller ikke nogen »dragoner« i købmandsgårdene.

Det vigtigste materiale til forståelsen af tidens byggeskik har vi fra beskrivelsen af de enkelte bygninger. I det omtalte eksempel fra købmandsgården i Brødregade fortælles der om, at så godt som samt-

lige bygninger er opført i 2 etager. I de gamle taxationer bruges udtrykket 2 »lofter«. Kun brændeskure, latriner etc. er i én etage.

Denne form for bebyggelse er ganske normal for samtlige de store købmandsgårde. En enkelt gård har 3 etager på en bygning, men det er undtagelsen. De mange små lejeboder eller beboelseshuse er almindeligvis kun opført med én etage. Man kan i de skiftende taxationer se, at pladsen har været for trang, og at der til gaden er føjet en kvist eller en hel etage til et hus. Det kan man i øvrigt endnu se på adskillige gamle huse fra forrige århundrede.

Ved en almindelig gennemgang af taxationerne fra 1761 og 1801 overraskes man over, at så godt som alle ejendomme er opført af bindingsværk. Det antal huse, udover rådhus, kirke og lignende, der er af mur, kan omkring 1800 tælles på én hånd. Men vi kan af det nævnte eksempel fra Brødregade se, hvordan bygningerne lidt efter lidt ombygges, og bindingsværk erstattes med mur. Mange af vore gamle ejendomme har stadig bindingsværksgavle, selv om både formur og bagmur er ombygget i murværk. I det nævnte eksempel er alle bygninger med tegl. Forordningerne om afskaffelse af stråtage er altså slået igennem; men lige så karakteristisk er det, at de små huse, der engang har ligget lige uden for portene, omkring 1800 er stråtækkede.

I 1798 blev der som nævnt malet husnumre på ejendommene. Ikke husnumre, som vi forstår det, men de numre, under hvilke ejendommene blev opført i kommunens protokoller, altså de første matrikelnumre. (En matrikel er det latinske ord for en fortegnelse).

Da disse numre blev fastlagt, har man ikke taget hensyn til de allerede anvendte numre ved vurderingerne, men den ny nummerering blev påbegyndt ved Sønderport: ejendommen på hjørnet af nuværende Søndergade og Havnegade fik nummer 1, og derefter fulgte ejendommene langs Søndergades og Storegades østside.

Ved vurderingen i 1801 og senere vurderinger fulgte man omtrent samme rækkefølge, og når løbenumre og matrikelnumre ikke nøje følges, skyldes det bl. a., at flere matrikelnumre med samme ejer er blevet vurderet sammen. Men da et matrikelnummer altid er anført i taxationsforretningen, volder det ingen vanskelighed at iden-

Købmandsgården ved Nørreport – dér hvor posthuset nu ligger.

tificere ejendommene. Værre er det med vurderingerne før 1798. Da vurderingen i 1761 blev påbegyndt, startede man ved Nørreport og vurderede købmand Kirketerps gård som nr. 1. Den lå, hvor nu posthuset er opført. Så gik man videre langs hovedgaden, Storegade, som hovedfærdselsåren dengang hed, helt ned til Gudenå. Samtlige ejendomme blev vurderet på gadens vest- og sydside indtil Sønderport. Så tog man ejendommene på Vestergraves sydside, tilbage langs nordsiden af Vestergrave med afstikkere til ejendomme langs »Løyborg Gyde« og »Jordsmålet«, og derefter endelig sydsiden af Kirkegade, kaldet Vestergade, o.s.v.

Ved de senere vurderinger i 1771, 1781 og 1791 har man fulgt så nogenlunde den samme rute; men da nogle ejendomme er blevet delt og andre sammenlagt, passer løbenumrene slet ikke sammen.

Særlig vanskeligt bliver det, når man kommer uden for byens porte, hvor bebyggelsen er mere spredt.

»Det høye Kongelige General Land Øconomi og Commerce Collegium« pålagde da også magistraterne ved skrivelser bl. a. af 20. januar 1781 og 11. december 1790 at udarbejde oversigter, der

gjorde det muligt at sammenligne vurderingerne. I Landsarkivet findes sådanne oversigter i vurderinger fra 1781 og 1791. Det er en simpel opremsning af numre fra »Forrige Numre« sidestillet med »Nuhavende Numre«. Desværre ses der ikke at være en tilsvarende oversigt, der sætter vurderingen af 1771 i relation til vurderingen i 1761, ligesom der heller ikke findes en oversigt, der jævnfører vurderingen i 1801 med vurderingen i 1791.

For at identificere ejendommene efter de gamle vurderinger før 1798 må man have nøje kendskab til ændring i ejendomsforholdene og til de om- og nybygninger, som har fundet sted mellem de almindelige 10-årige omvurderinger. Ved at sammenholde disse oplysninger har det været muligt med nogenlunde sikkerhed at udarbejde de manglende oversigter for vurderingerne 1791–1801 og 1761–1771. Der er imidlertid huller, som kun kan fyldes efter et meget nøje studium af skøde- og panteprotokoller; men materialet har været så godt, at det endog har været muligt at udarbejde en slags oversigtskort for bebyggelsen i 1761, 1791 og 1801.

Brandtaxationerne giver os en mængde oplysninger om de enkelte huse og deres beliggenhed. De fortæller om de dengang anvendte gadenavne og stednavne og om de offentlige bygninger, jfr. Stadfeldts redegørelse om de offentlige bygninger på dette grundlag.

Brandtaxationerne giver os derimod ikke oplysninger om eventuelle udstykninger, og før 1843 er oplysninger herom ikke tilgængelige. Man kan derfor ikke med sikkerhed tegne et egentligt kort over byen med bygningerne helt rigtigt placeret. Vi har som tidligere nævnt kortværket fra grundtaksten i 1843, og det har været muligt ved at sammenligne dette materiale med de i teknisk forvaltning værende kort i 1:1000 med ganske overordentlig sikkerhed at fremstille et kort i 1:1000 for byen i 1843.

Ved at anvende dette kort som grundlag samt de i brandtaxationerne angivne oplysninger er de tidligere nævnte oversigtskort i 1:1000 fremstillet. Kortene findes i byhistorisk arkiv ved de brandtaxationer, de hører til. Kortene er imidlertid ikke fremstillet på en sådan måde, at de umiddelbart kan anvendes til bogtryk og kan desværre ikke vedlægges artiklen.

Brandtaxationen fra 1761.

Brandtaxationen anvender andre gadenavne end de senere af Carø og Stadfeldt i 1798 fastlagte officielle gadenavne. Storegade går fra Nørreport til Sønderport, eller for at sige det på en anden måde, fra Amtsavisens bygning til S. C. Sørensens administrationsbygning. Østergrave og Vestergrave hedder Østre Grave og Vestre Grave. Trangstræde staves Tran Stræde, Tårnstræde er ikke nævnt. Rosengården og Kejsergården er ikke nævnt. Jordsmonnet hedder Jordsmaalet, Apotekerstræde hedder Løylborg Gyde, Lille og Store Kirkestræde er ikke navngivet, Vester Kirkestræde hedder Kirkegyden, Skolestræde hedder Helligaands Gyde, Skibsstræde hedder Fredensgade, og forlængelsen af Trangstræde hedder Paa Graven. Provstegade hedder Provste Gyde og omfatter tillige den sydlige del af den senere Nygade; Kierveder er angivet, men Integade eller Endeløs er ikke navngivet.

Af andre gader og stræder, der mangler navn, kan nævnes Snaregade, det senere Torvestræde, Nørregade, Ladegaardsgade, Sandgade og samtlige veje uden for byportene.

Byens Øster Port lå i 1761 lige neden for »Hesten« på Østervold, og Østergade er betegnet som »Uden Byens østre Port«. Byens vestre port lå ved Voldbrohus, og det, vi kalder Vestergade, er benævnt som »Uden Byens vestre Port«. Hele Kirkegade blev derimod kaldt Vestergade. Uden for Nørreport (ved Amtsavisen) lå Alvejen.

Af andre navne kan nævnes Sct. Laurs Kirkegaard (Laurentii bakke), Hospitalet, Hvidemøllen, Møllegraven, Staldgaardene, Slyngborg, Hvidemølle Ports Toldhus, Dronningborg Tinghus i den senere Thorsgade tæt ved Ladegaardsporten. Latinskolen i det nordøstlige hjørne af kirkegården ved Sct. Morten.

Inden for byens porte ligger der bindingsværkshus ved bindingsværkshus. Der er enkelte huller i husrækken i Dytmærskens og Trangstræde og ligeledes i Provstegade.

Hele voldpartiet er ubebygget, d.v.s. der findes dog bebyggelse på østsiden af Store Voldgade.

Uden for portene og voldgraven, som altså dengang endnu henlå som et »grønt område«, lå en meget spredt bebyggelse af boder –

hytter er nok en mere rigtig betegnelse – alle i én etage og næsten alle med stråtag. Bebyggelsen lå langs den senere Thorsgade fra Østergade til Sandgade, langs nordsiden af den vej, der senere blev til Nordregrave, og nord for Sct. Laurs kirkegård, altså ved Tinghuspladsen, ved Alvejen op til den senere Laurentiigade, endvidere langs nordsiden af Lille Voldgade og endelig ved Staldgårdsgade og den snævre del af det nuværende Vestergade.

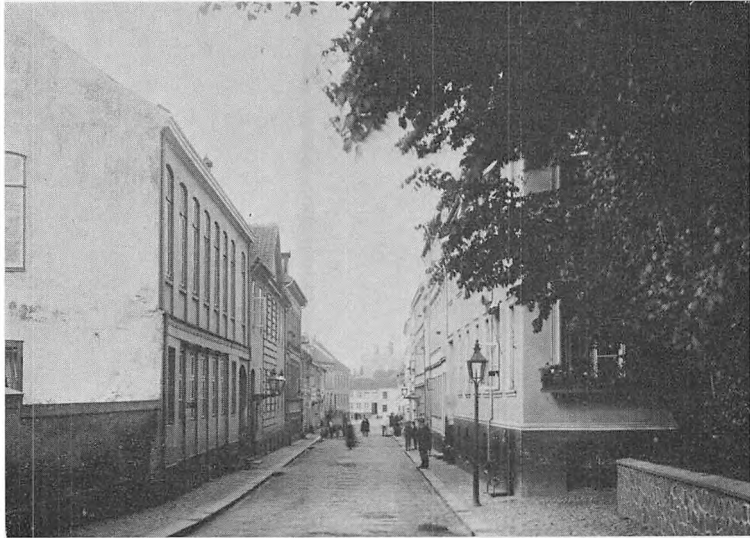
Bebyggelsen af Slotsgården og slotsgrunden er ikke med, idet disse grunde ikke hørte ind under byen, jfr. Stadfeldts bemærkninger herom.

Brandtaxationen fra 1791.

Det, der først falder i øjnene, er, at portene er blevet flyttet. »Nye Øster Port« lå nu i den østre side af den nuværende ejendom Østergade 17, altså omtrent overfor Trapsgades trappeparti. Ladegaardsporten lå, hvor indkørslen til Rugbrødsfabrikken fra Thorsgade i dag findes. Vejrmølleporten lå uden for huset Møllegade 7, Nørreport lå ud for Adelgade 22, Vesterport ud for Vestergade 60, og endelig lå Hvide Mølle Toldhus på Jernbanegade lige over for Klosters nuværende administrationsbygning.

Gadenavnene er omtrent de samme som i 1761. Raadhusgyden går fra Rådhuset til den gamle Østerport. Herfra benævnes gaden som Østergade. Storegade går stadig fra gammel Nørreport til havnen, og Vestergade går fra nuværende Torvegade og helt ud til den nye Vesterport. Provstegade kaldes »Liden Gyden eller Provstegyden«, og fra denne gyde mod nord over voldterrænet er der kommet en ny gade, betegnet som »Bays Nye Gade eller Nye Gade«. Thorsgade hedder »Gaden til Ladegaards Porten«, og nord for Sct. Laurentii bakke er der opstået et stræde kaldet Lille Møllestræde. De øvrige stednavne er i øvrigt så godt som de samme som i taxationen fra 1761.

Bebyggelsen har bredt sig ud mod de nye porte. I Østergade er grundene på nordsiden bebygget med ét- og to-etagers bindingsværkshuse med tegltag. På sydsiden er der kun et par enkelte huse.

Her lå »Østerport« indtil fjernelsen, ca. 1850.

Slotsgården er ikke med endnu, og heller ikke Slotsgrunden har nogen videre bebyggelse bortset fra tømmergårde og lignende. Slots-
haven, partiet omkring den senere Burschegade, lå urørt.

Bebyggelsen ved Nordre Grave og ved Sandgade er ligeledes blevet udvidet, men med bindingsværkshuse dog med tegltag. Enkelte af de gamle huse har fået stråtaget erstattet med tegl. Partiet mellem Adelgade og Vinkelstræde er blevet bebygget, og bebyggelsen er så småt begyndt at komme ud mod Slynborggaarden. Langs v. Hattenstrædes østside er der ligeledes kommet bebyggelse, og hullerne i Vestergade bliver færre. Men der er stadig mange stråtede huse her.

Brandtaxationen fra 1801.

Denne forretning viser ikke større ændringer af bybilledet. Gade-
navnene er blevet de af os kendte, de fleste af de stråtede huse er forsvundet, men bebyggelsen bestod stadig af bindingsværk, bortset fra Rådhuset, Helligåndshuset, Sct. Mortens kirke, Calentegården og bygningerne nord for Rådhusortvet samt ganske enkelte bygninger

»Berthelsens gård«, det nuværende Westend. Her lå den vestre port.

i Storegade og Torvegade. Slotsgaarden er nu inddraget under byen og er takseret, men den gamle slotsgrund eller Slotshaven lå stadig ubenyttet hen.

Langs det gamle voldparti har bebyggelsen bredt sig. V. Hattenstræde er udbygget, Lille Voldgade er delvis udbygget, og i Store Voldgade er der opført huse på vestsiden i gadens sydlige del. Vester-gades sydside er næsten udbygget, men på nordsiden er der kun et par huse fra Staldgårdsgade og ud til Vesterport.

De senere brandtaxationer.

De øvrige brandtaxationer vil jeg ikke gennemgå, idet vort materiale fra grundtaksten i 1843 er så langt bedre end taxationerne med hensyn til beskrivelse af byens topografiske forhold.

I tiden fra 1801 til den sidste brandtaxation i 1867 skete der i øvrigt en ret betydelig udvidelse af byens bebyggelse. Schousgade-kvarteret blev udbygget, Latinskolen flyttet, de øvrige grunde langs Vestergade udbygget, ligeledes grundene langs Østergades sydside, bl.a.

Klubben Harmonien. De tomme grunde inde i byen er bebyggede, og efter portenes fjernelse påbegyndtes bebyggelsen langs Udbyhøjvej og Tøjhushavevej og ganske enkelte bebyggelser »oppe i Marken«. Vi véd også, at adskillige bygninger inde i byen netop i denne periode ombygges, i de fleste tilfælde ved en erstatning af bindingsværket i for- og bagmur samt ved opførelse af en ekstra etage. De yngre taxationer og især de omtaxationer, der fandt sted mellem de store omvurderinger, kan dog give meget værdifulde oplysninger om alder m. v. af bygninger i den indre by.

Som nævnt blev forretningerne udfærdiget i tre eksemplarer. I Landsarkivet opbevarer man vurderingsprotokoller dels fra Aarhus Stiftamt og dels fra Randers rådstuearkiv. Protokollerne indeholder de ordinære vurderinger og de mellem disse vurderinger foretagne omvurderinger. Endelig findes en række forsikringsprotokoller med en mere summarisk angivelse af de enkelte ejendommers vurdering, men de fortæller ikke meget om de enkelte bygninger og er udarbejdet på grundlag af brandtaxationsprotokollerne.

Som bekendt blev landinspektør, senere stadsingeniør Fenger ansat som bygningsinspektør i Randers i 1886. Fra den tid har den tekniske forvaltning – eller burde have – materiale, der kan belyse bygningernes alder og kvalitet. Men der blev nu dengang ikke stillet store fordringer til bygningsanmeldelser, tegninger m. v., så materialet er langt fra tilfredsstillende. Interesserede har endelig mulighed for at søge oplysning hos Købstædernes alm. Brandforsikrings-selskab, der som bekendt overtog størsteparten af købstadsbebyggelses forsikring.

I forbindelse med noterne bag i bogen gives en oversigt over brandtaxationsprotokollerne for Randers.

Træk af Rimsø skoles historie

AF H. MOGENSEN

Som 1960erne var en tid med stort skolebyggeri landet over som en følge af skolelovene af 1937 og 1958, må 1740erne på tilsvarende måde have været en periode med skolebyggeri. Dengang fremkaldt af forordningen af 23. januar 1739.

Dette var dog ikke begyndelsen på skolebyggeriet. Som bekendt havde Frederik den 4. i årene 1721–26 ladet opføre 240 skoler i rytterdistrikterne, de såkaldte rytterskoler, og samtidig havde han opfordret godsejerne til at følge det givne eksempel. Nogle fulgte opfordringen. Blandt disse var den daværende ejer af Sostrup (på den tid kaldet Scheel), grev Chr. Scheel.

Det begyndte med centralskoler

I en artikel om præsterne i Karlby-Voldby i »Fra Randers Amt« 1912 har nu afdøde pastor P. Severinsen et lille afsnit om de første skoler på landet i Nørre Herred. Det oplyses heri, at der før 1700 var oprettet skoler i Fjellerup og Gjerrild, og at grev Chr. Scheel i 1724 lod opføre skoler i Voldby, Enslev, Ørum og Kastbjerg. Samtidig lod Meilgårds ejer en skole opføre i Glesborg. Skolen i Kastbjerg var beregnet for børnene fra Kastbjerg og Rimsø sogne samt fra Mastrup. På tilsvarende måde skulle børnene fra de omliggende byer undervises ved de andre nævnte skoler. Om disse skoler er kommet til at fungere som planlagt, er måske tvivlsomt. Deres virkefelt er muligvis blevet mere lokalt end beregnet. Afstanden har nok i mange tilfælde været vel stor i de tider, da det at gå i skole betød at gå.

Den første skolelov

Der gik ikke mange år, før skolespørgsmålet igen kom på dagsordenen, idet der som før nævnt 23. januar 1739 af Kristian den 6.

blev udstedt en forordning om skoler på landet, som påbød undervisning for alle børn i kristendom, læsning, skrivning og regning. Denne forordning, der vel må kaldes Danmarks første skolelov, fik ikke alle vegne nogen god modtagelse, og dens krav blev langt fra alle steder opfyldt.

I Kalø amt tog myndighederne samme år fat på en planlægning af skolevæsenets ordning efter lovens bud i amtets område. Det viser et dokument, som opbevares i Landsarkivet i Viborg:

INDDEELING

til

DANSKE SKOELER –

som enten allerede er, eller herefter I følge Hans Kongl. Maistts.

Allernaadigste Forordningen af 23de Januarij 1739

indrettes

udi

Callø Amt.

Dokumentet er dateret Vosnæsgård d. 30. september 1739 og underskrevet af Gerstorff (amtmand). Det ses heri, at der da i Nørre Dyrs herred fandtes skoler i Nimtofte, Fjellerup, Glesborg, Ørum, Gjerrild, Voldby, Enslev og Kastbjerg. I hvert af de sogne, hvor der ikke hidtil havde eksisteret skoler, skal der nu »midt i sognet« opføres en skole for alle sognets børn. For Veggerslev og Villersø sogne kun én skole, i Veggerslev. For Hemmed sogn var der tale om en særlig ordning.

For hvert sogn anføres først sognets hartkorn, dernæst hvem der i hovedsagen var ejer af det. Det havde jo betydning i spørgsmålet om, hvem der skulle afholde udgifterne ved planens gennemførelse. Derefter anføres så, hvad der bygningsmæssigt er at foretage, samt for hvem skolen er bestemt. – For Rimsø sogn hedder det: »Udij Rimsøe er Degnebolig, naar det med 2 fag huus bliver forøget, og tilbørlig indrettet til En skoele, kand Degnen imodtage dette Sogns Ungdomb til Underviisning«. Og om Kastbjerg, hvortil Rimsø jo hidtil havde været henvist: (efter anførelsen af sognets hartkorn) »Kirken og Næsten alt godset under Grevskabet Scheel.

Samptlig dette lidet Sogns Ungdomb, kand fremdelis ligesom til-

forn, beqwemmelig søge dend af Salig Hr. Grefve Scheel udi Kastberg bye indrettede skoele«.¹

Om degneboligen i Rimsø så blev forøget med de 2 fag hus i det følgende år (1740) eller først 1741, ses ikke, men at undervisningen er kommet i stand omkring ved den tid, ses af følgende:

»Concept til Reglement for Degne Skoelen i Rimsøe.

Til Skoele-Løn nyder Degnen aarlig af Rimsøe

Kirke-Lys-Penge	3 rd. 2 mark
og af Rimsøe Sogne Mænd	2 rd. 4 mark
Rug 2 Tønder.	

Hvilke 2 rd. 4 m og 2 Tdr. Rug lignes paa Sognets Hartkorn og lige-saa 5 tr Rug Foeder, Degnen aarlig skal nyde, hver Brønding vægtig 9 Skaalpund. Endnu af hvert Huus 8 sk.

Hvorimod Degnen er pligtig at informere Børnene uden viidere Betaling, men til Indgangspenge nyder hand af hvert Barn som første Gang komer i Skoele 4 sk. og af hvert Barn som lærer at skrive og regne 2 sk om Ugen. De 6 rd. betales Degnen Halvdeelen til Juel og Halvdeelen til Paaske, og det Korn hand skal have af Bønderne samt Penge af Huus-Mændene leveres og betales aarlig forinden Juel.

Videre skal Degnen have Frie Græsning til een Ko og 10 Faar paa Rimsøe Mark hos Bøndernes eget Qvæg, item og af Sognemændene til Skoele-Stuen 20 forsvarlige Læsser Tørve. Hvorimod Degnen udi allerunderdanigst følge Hands Kongelige Majestæts allernaadigste Skoele Forordning dateret 29de Jan. 1739 dens 31 Art. er pligtig at gaae med Taflen i Kirken hver Fastelavns Søndag og Mikkelsdag, for at samle een Collect derudi til Skoele Cassen, hvortil Sognepræsten Søndagen forved vil intimere (d.v.s. kundgøre) Sogne Folkene til een Villig Gave.

Meer allerhøistbemeldte Forordnings 32 Art. befaler ligeledes, at Taflerne i Kirkerne skal ombæres ved alle Brude-Vielser, Børnedaab og Begravelser paa Landet, hvilket Degnen efter allerunderdanigst Pligt vilde i agttage om endskiønt det hidindtil ey haver været brugelig, og hvis (d.v.s. hvad) i saa maader samles, leveres paa Alteret, som Sogne-Præsten i Spare-Bøssen, der til den Ende af Degnen,

hver Gang Taflerne for Stoelene omgaar, sætter paa Alteret, vilde behage at nedlægge.

Endvidere befales og allernaadigst at Spare-Bøssen ved alle Giæstebudde og Sam-Qvem i Sognet, hos hvem de end holdes skal ombæres, saa som alt hvis derudi samles bliver anvendt til fornøden Skoelébøgger, thi vilde Degnen bære Omsorg med Spare-Bøssens Omgang, og ellers i dette som alt andet, holde sig Hans Kongel. Majestæts allernaadigste Skoele Instruction de dato 23 Jan. 1739 allernaadigst efterrettelig saa og dette Concept i Reglementet indtil videre.

Estrup den 21de Dec. 1741.

Udi Naadige Hr. Grevens absence

H. A. Høeg.«

En senere tilføjelse:

»Under Huusmændene i Rimsø Sogn, forstaaes alleene alle Fæstehuse, hvoraf hver Beboer aarlig svarer til Skoelholderen 8te Skilling, hvad enten de har Børn eller iche, men de øvrige som kaldes Indsiddere og iche har stæd og fæste, ere for Afgift til Skoelen befriede, uden saa er at de haver Børn, enten faa eller mange, da ligledes at svare ligesom et Fæste-Huus.

Rimsø den 13de Martij 1744

H. A. Høeg.«²

Skolebygningerne

Som det fremgår af det foregående, foregik skoleundervisningen, da den begyndte i Rimsø o. 1741, i den med en skolestue forlængede degnebolig, der lå på vestsiden af bygaden i den sydlige del af byen. Ved et syn over degneboligen, dateret 16. december 1793, hedder det: »Rimsø Degne Boelig er d. 11te December sidst afvigte afleveret til Degnen Hans Tørslef og befandes saaledes: Stue Huuset bestaaer af 10 Fag for de 6 Fag er udbygget Stuer. Udhusene ere 15 Fag. Tømmeret i Bygningerne er Eeg og Fyhr. Ved det tagne Syn blev Brøstfældigheden paa den heele Bygning ansadt til 75 rdr., men Boeligen i sin nuværende Forfatning taxeret for 105 rdr.«³

Efter at der i godt hundrede år havde været holdt skole i denne

bygning, var tiden kommet, da der skulle ske noget med den. På et møde den 22. december 1845 drøftede sogneforstanderskabet en hovedreparation af bygningen, men det var »Sogneforstanderskabets eenstemmige Mening, at den gamle højst brøstfældige Bygning skulde nedrives og paa ny opbygges, saavidt muligt ved Hjælp af de gamle Materialer. Over dette Foretagende er tidligere forfattet et Overslag paa 450 Rbdl., hvilken Summa efter Sogneforstanderskabets Formening bør laanes af offentlige Midler paa aarlige Afdrag, i hvilken Anledning det overdrages Formanden at sætte sig i Correspondance med vedkommende Autoriteter, for at de foreløbige Skridt til Projektets Fuldførelse i næstkommende Sommer saavidt muligt kan foretages«.⁴

På sogneforstanderskabets møde den 29. april 1846 forelå svaret på henvendelsen til myndighederne angående lån til det påtænkte byggeri: »Fremlagdes en Skrivelse fra Kammerherre v. Lorenz, hvori communiceredes, at det af Sogneforstanderskabet attraaede Laan til Ombygning af Rimsø Skole var bevilget af Amtets Fattigkasse til Udbetaling i Juni Termin fra Ebeltoft Amtstue«.⁵

6. maj holdtes atter møde om sagen, hvor der blev fremlagt »Tegning og Overslag over Rimsø Skolebygnings Stuehus, saaledes som samme bliver at opføre i indeværende Sommer. Overslaget beløb sig til 462 Rbd 3 mark og blev tilligemed Tegningen approberet af Sogneforstanderskabet og designeret til højere Approbation«.⁶

Efter at sagen gennem provsten havde været indsendt til cancelliet, forelå på et møde den 26. juni 1846 meddelelse fra provsten, »at Cancelliet har approberet samme med undtagelse af, at indvendige Skillerum saavel som Ovn og Skorstene bliver at opføre af halvbrændte Sten«. – Om forhandlingerne på mødet hedder det derefter videre:

»Bestemtes, at Bygningen skulde paabegyndes snarest muligt, og Licitationsconditioner forfattedes, som i Morgen med expres skal sendes til Justitsraad Herredsfoged Aagaard med Anmodning saa tidligt som muligt i næste Uge at afholde Licitationsforretningen overensstemmende med de medsendte Licitationsconditioner og Tegning med Overslag.

Bestemtes, at Bekendtgørelsen om Licitationen skal ske ved Kirkestævne i de omliggende Sogne, samt i Grenaa ved Trommeslag«. ⁷

Hvem der ved licitationen fik arbejdet overdraget, oplyses ikke, men arbejdet må hurtigt være kommet i gang og hurtigt blevet færdigt. Det ses af følgende fra et møde i sogneforstanderskabet den 20. oktober 1846: »Da der til Opførelse af den nye Skolebygning i Rimsø var tilgaaet mere end den Sum, hvorpaa Overslaget lød, har Formanden, for at der ikke skulde ske nogen særskilt Repartition inden almindelig Ligning til Skolevæsenet, gjort et Forskud af 100 Rdl til Skolekassen, hvilke senere efter den almindelige Ligning for næste Aar ville være ham at tilbagebetale«. ⁸

Overskridelser ved et byggeprojekt kendtes altså også dengang, men måden at klare sagen på var vel noget forskellig fra nutidens.

Mens den gamle skolebygning, den tidligere degnebolig, havde gavlene i øst-vest og lå med østgavlen ud mod vejen, var den i 1846 opførte bygning trukket tilbage fra vejen og havde gavlene nord-syd. Skolestuen fandtes i syd og havde vinduer i sydgavlen og mod vest. I 62 år tjente denne bygning som skolebygning for Rimsø sogn. Når man i 1907 på ny begyndte at drøfte spørgsmålet om at opføre en ny skole, var grunden vel ikke, at den hidtidige skole efter den tid måtte betragtes som kassabel, men nok mere den, at læreren ønskede sig befriet for besværet med det ret store landbrug, som da hørte til embedet. Fra et møde i sognerådet 18. januar 1907: »Sogneraadet vedtog at forsøge Ejendommen solgt til 1. April 1908 og opføre en ny Skole i Sommeren 1908, og saafremt der skulde fremkomme et fordelagtigt Tilbud da at afhænde Ejendommen i 1907«. ⁹

Et fordelagtigt tilbud (eller rettere flere) har man nok ment at have fået, for fra et møde i sognerådet den 23. maj 1907 meldes: »Efter sognerådets Indstilling har Amtet approberet Salget af Rimsø Skolelod saaledes: Heden er afhændet til Benzon (Sostrup) for 1500 Kr., ca. 16 Tdr. Land til N. Hansen for 7400 Kr., Bygningerne med Have og Toft til R. Glerup for 3000 Kr., Lunden til Eskild Andersen for 600 Kr. Endvidere har Sogneraadet forbeholdt sig 6 Skp. Land til Opførelse af en ny Skole«. ¹⁰

Godt et år endnu holdtes der skole i den gamle skolebygning. Der-

efter var der i en del år brugsforening i den, senere købmandsforretning, indtil den en februar nat i 1931 sammen med en tætved liggende gård blev flammernes bytte.

De første skridt til opførelse af en ny skole var nu taget. Det blev overdraget arkitekt M. C. Thoft, Grenaa, at udarbejde tegninger og overslag, som efter sognerådets godkendelse blev indsendt til skoledirektionen. Efter at også skoledirektionen havde godkendt projektet, blev arbejdet udbudt i licitation. Om resultatet heraf meldes fra sognerådets møde 26. oktober 1907: »Tilbud paa Opførelse af Rimsø Hovedskole var modtaget fra Tømrer A. Bilde, Voldby. Da ikke andre Tilbud var indsendt, modtages samme for en samlet Entreprise af 10992 Kr. Sogneraadet udfører den fornødne Transport af Materialerne og bekoster de fornødne Kakkellovne og Komfur«. ¹¹

I løbet af foråret og sommeren 1908 blev den ny skole bygget, og 22. september blev den indviet af provst N. Nørregaard, Grenaa. Det var en vinkelbygning med en udmærket skolestue, hvorfra der var en skøn udsigt over det østlige Norddjursland med Kattegat i baggrunden.

Inden dette sidste byggeforetagende var et andet skolebyggeri blevet gennemført. 1899 blev der i Rimsø oprettet en *forskole*. Mens der indtil da kun havde været to klasser, var der herefter fire. Forskolen blev bygget på en plads i den nordre ende af byen. Denne skolebygning har sin egen, ikke helt almindelige historie.

I året 1885 skænkede sognepræst Th. L. Hammer, Karlby-Voldby, som i årene 1863–76 havde været sognepræst i Rimsø-Kastbjerg, ved et legat et grundstykke og en kapital på 1200 kr. til Rimsø-Kastbjerg kommune. Tanken var, at pengene, når kapital+renter havde nået en tilstrækkelig størrelse, skulle anvendes til opførelse af et asyl eller en pogeskole. Pastor Hammer havde, før han søgte præsteembede, været lærer ved Vaisenhuset i København. Han skildres som en stor børneven. I slutningen af 1890'erne synes sindene hos beboerne i Rimsø-Kastbjerg at have været stærkt optaget af skolespørgsmål. På et sognerådsmøde den 2. september 1898 behandlede et andragende fra en del beboere i Rimsø sogn om at få oprettet en forskole, eller som man dengang sagde pogeskole, i Rimsø. Tilstedeværelsen af pa-

stor Hammers byggegrund og legatkapital har formodentlig forstærket ønsket om at få oprettet en forskole i Rimsø. Sognerådet vedtog, at man ville imødekomme ønsket på betingelse af, at beboerne i Rimsø sogn ville udrede en trediedel af lærerindens løn og af de årlige vedligeholdelsesudgifter samt levere det fornødne brændsel. Forklaringen på disse, i hvert fald for nutiden besynderlige betingelser, finder man nok i det forhold, at beboerne i Skindbjerg (Kastbjerg sogn) et par måneder i forvejen havde fået bevilget tilskud til en privatskole på sådanne betingelser. Desuden var det jo kun halvdelen af kommunen, som på denne måde opnåede en forbedring af skolevæsenet. Til et møde i sognerådet 1. oktober 1898 forelå andragende fra beboerne om oprettelse af pogeskoler i begge sogne. På et nyt møde 17. oktober samme år vedtoges det at bygge i Rimsø i sommeren 1899 og i Kastbjerg i året 1900.¹² Sidstnævnte sted skete det dog først 1906. I slutningen af november 1899 blev den i sommerens løb opførte Rimsø forskole indviet. Om indvielsen beretter et avisreferat: »Grenaa, 29. Nov. Da afdøde Pastor Hammer i Rimsø i Aarene 1864–77 var Præst i Rimsø – de lykkeligste Aar i den gamle, afholdte Præsts Liv, hvorpaa han ofte i sin Alderdom med Glæde tænkte tilbage – skænkede han, der var en meget stor Børneven, en betydelig Pengesum samt et Grundstykke til Rimsø Kommune paa den Betingelse, at naar Summen ved Forrentning var vokset tilstrækkeligt, skulde Pengene anvendes til Oprettelse af et Asyl eller et Hjem for Smaabørn, der paa Grund af uheldige Forhold i Hjemmet, f. Ex. Forældres Arbejde uden for Hjemmet el. lign., bliver forsømte i deres Opdragelse. Denne Sum var nu tilstrækkelig stor til, at den afdøde Børnevends Tanker kunde realiseres, og efter at fornøden Til-ladelse var indhentet, blev man enig om – efter at Rimsø Sogneraad havde tilbudt at tilskyde 1000 Kr. – at bygge en Forskole for Kommunens Smaabørn, der ikke havde naaet den skolepligtige Alder. Denne Bygning, der blev opført i Sommer, blev i Gaar indviet ved en særdeles smuk og stemningsfuld Højtidelighed, der overværedes af en meget stor Del af Kommunens Beboere. Blandt de særlig Indbudte saas den afdøde Præsts 2 Sønner, Læge Hammer og Tandlæge Hammer her fra Byen. Indvielsestalen blev holdt af Provst Nørre-

gaard, der i hjertelige Ord mindedes den Mand, der ved sin Godgørehed og Kærlighed til de smaa var Aarsag til, at et saa smukt Værk kunde paabegyndes. Pastor Bielefeldt talte derefter i smukke og hjertelige Ord om Forskolens Gerning«. ¹³ Det må skyldes en misforståelse, når der i referatet tales om, at forskolen skulle være for børn under den skolepligtige alder.

Da man ret hurtigt blev klar over, at man havde bygget temmelig småt, blev bygningen i 1910 forlænget med en tilbygning på 5 alen. Man kan i vore dage nok undre sig over, at sognerådet kunne finde et tilbud fra to lokale håndværkere på 870 kr. for dette arbejde rigtig højt. Nå, det lykkedes da ved forhandling med håndværkerne at få tilbudet reduceret til 840 kr. ¹⁴

Rimsøs degne, lærere og lærerinder

Også før 1739 havde degnene pligt til at undervise. Ved reformationen blev det pålagt degnene at undervise ungdommen i kristendommen. Derom siger Peder Palladius i sin visitatsbog: »... men hans ypperste Gerning, hvorfor han skal tjene sit Brød hos Eder, er, at han skal lære Eders Børn og unge Folk Børnelærdom«. Det nye var, at degnen nu foruden »børnelærdommen« også skulle lære børnene at læse, skrive og regne.

Mange degneembeder i omegnen af en købstad var i tiden efter reformationen ikke besatte. Den indtægt, de til degneembederne hørende jordlodder kunne give, gik til latinskolen i købstaden, og degnetjenesten i disse sogne besørgedes da af løbedegne, latinskolens disciple. Sådant forholdet i landsognene på Grenaaegnen. I matriklen 1688 står »Grinnae Schoel« anført som den, der har ret til den afgift, der skal svares af degneboelet i Rimsø. I slutningen af 1600erne havde alle sognene på Grenaaegnen dog fået sædedegne ¹⁵. I Rimsø ansattes 26. oktober 1670 degnen Bertel Sørensen. Han døde 1704, 65 år gammel. Han var gift to gange. Først med Karen Jensdatter, som døde 1698 i en alder af 74 år. Derefter blev han samme år gift med Maren Jensdatter. ¹⁶

Bertel Sørensens efterfølger hed Jens Adamsen. ¹⁷ Faderens navn fremgår af følgende indførelse i Rimsø kirkebog: »4/3 1711 blev

Degnens Fader gl. Adam Poulsen begravet ætat. 82«. Jens Adamsens hustru hed Kirsten Svendsdatter.¹⁸ Hun døde 4. august 1723. Jens Adamsen i april 1730. En datter af Jens Adamsen, Inger Jensdatter, var gift med degnen Niels Nielsen Alstrup i Haslund.¹⁹

Efter Jens Adamsen fulgte degnen *Jens Henrichsen Høring*, som blev ansat 17. juni 1730. Han var den første af degnene, der fik til opgave at undervise i den nyoprettede Rimsø skole. I en alder af kun 39 år døde han i begyndelsen af 1743. Hans hustru hed Anne Sørens-datter.²⁰

Året før Jens Henrichsen Hørnings død var biskop P. J. Hygom på besøg i Rimsø-Kastbjerg. Efter først i sin beretning om visitatsen at have bedømt sognepræstens virke skriver biskoppen videre: »Ungdommen fandtes her saa vel oplyst som neppelig noget Sted i Herredet. Degnen, som er Studiosus, er Skoleholder i det ene Sogn, og en anden bequem Person i det andet«. ²¹

Den næste sogneegn i Rimsø-Kastbjerg hed *Jens Mikkelsen Brabrant*. Han blev i 1752 gift med Maren Albertsdatter af Skærvad Mølle (Ginnerup sogn). I en alder af 76 år døde han i foråret 1782 (begravet 7. maj).²² Ca. fem år før sin død må han have afstået embedet til sin søn, *Michel Albert Brabrant*, der blev kaldet til embedet 18. november 1777. Hans hustru hed Karen Møller.²³ (I nogle optegnelser i embedsbogen, samlede af lærer Hvorslev, kaldes hun Karen Thomasdatter). Michel Albert Brabrant døde i en ung alder. I de før nævnte optegnelser har J. F. Hvorslev efter kirkebogen noteret følgende: »Den 24. Maj 1793 blev Michael Albert Brabrant, Sogneegn til Rimsø og Kastbjerg, ledsaget af et stort Følge til sit Hvilested i sit Alders 40 Aar 6 Maaneder 1 Dag. Han døde Pintse-dag den 19. Maj 1793«.

Fra en bispevisitats i 1791 siges det om Michael Brabrant, at han ikke manglede duellighed, men at han blev angivet for ikke at vise den behørig flid med hensyn til skoleundervisningen, »hvilket han søgte at undskylde med Sognefolkernes Uvillighed til at lade deres Børn ordentlig besøge Skolen«. Men da forvalteren af grevskabet Scheel forsikrede, at degnen derfra kunne forvente al bistand i denne sag, hvilket var ham velbekendt, »saa blev ham givet tilbørlig

Erindring ikke paa sin Side herefter at vise Forsømmelighed«. ²⁴ – Som Michael Brabrants efterfølger ansattes *Hans Tørslev* (eller *Tørslef*, begge former bruges). ²⁵ Der foreligger – efter ansøgning og med erklæring fra biskoppen i Aarhus – en kgl. bevilling til, at seminarist *Hans Tørslef* af »Vor Kjøbstad Aarhus« ved forefaldende lejlighed må beforders til degnekald, »uagtet han ikke har været ordentlig beskikket Skolelærer«. ²⁶ *Hans Tørslev* var blandt de første, der optoges på det nyoprettede *Blaagaard Seminarium*, som begyndte undervisningen i 1791. Det var landets første seminarium, mere nøjagtigt: det første i kongeriget. I hertugdømmerne havde man nogen tid haft to, i *Kiel* og *Tønder*. Han var altså en af de allerførste seminarieuddannede lærere her i landet. Han fortsatte ganske vist ikke studierne de tre år, uddannelsen varede, men forlod efter to års forløb i 1793 sammen med fire kammerater seminariet uden eksamen, men med duelighedsattest fra lærerne. ²⁷ Samme år er så den før nævnte ansøgning til kongen indgået. Man kan nok regne med, at den »forefaldende lejlighed« har været der, da ansøgningen blev indgivet. Der foreligger intet om tidspunktet for *Hans Tørslevs* ansættelse. Den kgl. bevilling, som blev resultatet af den indgivne ansøgning, er dateret 13. december 1793, men det kan vel tænkes, at *Hans Tørslev* har tiltrådt stillingen, inden det formelle var i orden, måske kort efter *Brabrants* død. Den 16. juli 1794 fik han en datter, *Charlotte Emerenca*, der var født 31. maj s.å., døbt i *Rimsø kirke*. Da det ligger nær at tænke, at hans giftermål kan være sammenfaldende med hans opnåelse af en stilling, tyder også dette på, at han har begyndt sit virke i *Rimsø*, før den kgl. bevilling forelå. Hans hustru hed *Maren Jensdatter Braem*.

Den 7. august 1795 var biskop *Janson* på visitats i *Rimsø-Kastbjerg*. Efter omtale af sognepræsten fortsætter biskoppen sin beretning: »Men i Særdeleshed fortjener her at berømmes den herværende Degn og Skoleholder, som, efter at han var oplært i det kiøbenhavnske Seminarie, af nuværende Grev *Scheel* blev beskikket til dette Embede. Hans udmærkede Duelighed havde jeg ved anstillet Examen forhen erfaret. Dog, da jeg lod ham den Dag offentlig katekisere, blev det offentlig for hele Menigheden bekræftet, at han be-

sidder udmærkede Gaver og Indsigt til at bibringe Ungdommen al sand og rigtig Kundskab. . . . Den forsamlede Ungdom aflagde heldege Beviser på en ret forstandig Kundskab om Gud og deres Pligter. Store og smaa af begge Køn svarede med megen Færdighed, og man kunde høre, at hos dem alle var opvakt stor Lyst til at lære noget, hvilket i Særdeleshed er at tilskrive Degnen Tørslevs Flid og gode Omgang med de unge«. ²⁸

Også da biskoppen fire år senere, 1799, atter besøgte Rimsø, blev Tørslev, som da to år tidligere havde forladt Rimsø, mindet i biskoppens visitationsprotokol: »Menigheden og Ungdommen haver tabt noget ved at miste den særdeles duelige Degn og Lærer Tørslev, som siden forrige Visitats blev forflyttet herfra til Horsens, og døde bort derefter«. ²⁹

Som den sidste i degneembedet ansattes 1. februar 1797 *Michael Lange*,³⁰ der indtil da havde været tjener hos grev Jørgen Scheel til Scheel, nuværende Sostrup, i Gjerrild sogn, Rimsøs nabosogn mod nord. – Til Evald Tang Kristensen har Ane Bilde, Karlby, fortalt følgende: »Engang var han (grev Scheel) nede i Italien, og der kom han til at spille så højt, at alt gik med, og han blev sat i fængsel. Han havde herhjemme en tjener, som hed Lange, og han rejste derned og skulle udfri ham. Dette lykkedes også, og da han kunne musik, og de slet ingen penge havde at rejse for, spillede han for folk om natten og tjente derved så mange penge, som de skulle have at leve for om dagen. Endelig kom de hjem, men greven var i en jammerlig forfatning. Til belønning herfor blev Lange siden degn i Rimsø«. ³¹

Hvor meget rigtigt der er i dette, er nok vanskeligt at afgøre. Rigtigt er det da, at Lange blev degn i Rimsø, og det var greven, som havde kaldsretten. Rigtigt er det også, at Lange har rejst i udlandet og har været en betroet tjener hos grev Scheel og dennes familie. Det ses bl. a. af, at da grev Scheel på sin store rejse (skildret af Hugo Matthiessen i »En Greve«) havde efterladt sin hustru i Wien, mens han selv drog videre til Italien, var det Lange, der af familien blev sendt til Østrig for at hente grevinden hjem til Danmark. ³² At der har bestået et fortroligt forhold mellem grev Scheel og Lange, ses

også af nogle linjer i et brev til Lange fra greven, skrevet i Hamborg i julen 1800. På det tidspunkt var Lange jo ikke længere grevens tjener, men havde i næsten tre år været degn i Rimsø. Grev Scheel havde på sin lange udenlandsrejse, der varede i flere år, meget let-sindigt sat sig i stor gæld, og der var opstået et spændt forhold mellem ham og familien hjemme. De pågældende linjer i brevet lyder: »Gud ved, om jeg nogen Sinde bliver lykkelig igjen, men jeg forsikrer ham, at jeg har lidt meget, og man har været grusom mod mig og selv været Aarsag i, at jeg har været tvungen til at gjøre mange Ting, som jeg ellers ikke vilde have gjort«. ³³

Mens Langes forgænger, Hans Tørslev, ved sit ophold på seminariet havde fået en uddannelse til gerningen som degn og skoleholder, har Lange øjensynlig ikke haft nogen uddannelse til netop denne gerning. Alligevel synes han at have klaret stillingen på tilfredsstillende måde. Efter biskop Jansons visitats i Rimsø 1799, to år efter Langes ansættelse, skriver biskoppen: »Den nuværende Degn Lange er et meget skikkeligt Menneske, især en god musikalsk sanger, ogsaa ganske kyndig i det, han bør vide, dog i den rette Læremethode behøver han nogen mere Øvelse, som han ogsaa stræber efter at erholde. . . . Ungdommen aflagde meget gode(?) Beviser paa, at den var vel undervist og fremførte(?) med Forstand, hvad den havde lært«. ³⁴

Lange havde også private elever. I august 1800 kunne man i et Aarhusblad læse dette avertissement: »Da jeg underskrevne nu næsten 1 Aar har havt Hr. Forpagter Kaysens Søn paa Meilgaard, men ønskede gjerne at have endnu et ungt Menneske til Underviisning i Christendommen, Skrivning og Regning, Øvelse i det tydske og franske Sprogs Begyndelses-Grunde og Geographie, samt i Musiken paa forskellige Instrumenter, Klaveer og Violin m. v. Logie, Kost og Vadsk bekommes i Huset. Vedkommend ville behagelig jo før jo hellere henvende dem til Micel Lange, Degn og Skoleholder ved Rimsø Meenighed paa Grevskabet Scheel i Nørre Herred.

Rimsø Degneboelig, den 14de Aug. 1800«.

Derefter følger en anbefaling fra sognepresten: »Som Sogneprest paa Stedet kan med Sandhed og Fornøielse bevidnes, at ovenmeldte

Hr. Lange er meget vel skikket til at opfylde sit Løfte, og derudi har Øvelse og Færdighed samt en særdeles Duelighed til at omgaaes og danne unge Mennesker.

Rimsø Præstegaard, Datum ut supra.

Volqvart Carsten Volqvartz«. ³⁵

Folketællingen 1801 har i degne boligen to »fremmede skolebørn«, Niels Holm Hjort, 9 år, og Johan Kaysen, 7 år. Sidstnævnte må vel være den i foranstående nævnte søn af forpagteren på Meilgaard og må da i en meget ung alder være blevet overladt Lange til undervisning og opdragelse.

Lange var gift to gange. Hans første hustru hed Ane Catrine Looft. Hun døde 13. maj 1809. Vistnok samme år blev han gift med sin anden hustru, Eleonore Marie Erreboe. I de to ægteskaber var der 14 børn, seks i første og 8 i andet ægteskab. ³⁶ En af sønnerne, den næstyingste, Hans Lange, som var født i 1821, blev købmand i Aarhus. En søn af ham var den i sin tid meget kendte overbibliotekar ved Det Kgl. Bibliotek H. O. Lange, kendt også som videnskabsmand (ægyptolog).

Michael Lange døde 25. juli 1825 i en alder af 63 år. Gamle mennesker, der endnu i 1888 kunne huske Lange, har fortalt lærer Hvorslev, at Lange var en høj mand, at han var digterisk anlagt og havde skrevet flere sange. ³⁷

Efter Langes død blev *Rasmus Therkildsen* kaldet til embedet som lærer og kirkesanger i Rimsø. Rasmus Therkildsen, der var født i Ørum 1765, havde inden ansættelsen i Rimsø været lærer i Kastbjerg i den daværende Rimsø-Kastbjerg kommune i 22 år. Hans embeds-tid i Rimsø varede fra 1825 til 1846. ³⁸ Først i en alder af o. 81 år er han fratrådt embedet. Da biskop Paludan-Müller i 1835 var på visitatsrejse på egnen, hedder det om Therkildsen i visitatsprotokollen: »Therkildsen brav, men svag og alt for gammel«. Desuagtet fortsatte han endnu en halv snes år, men måtte de sidste fire år holde hjælpelærer. Hjælpelæreren hed A. Brodersen. Han blev senere lærer i Albøge og derefter i Voldby. 1847 døde Rasmus Therkildsen i en alder af 81½ år. Hans hustru, som døde 1837, 72 år gammel, hed Ane Sørensdatter. Hun var som han fra egnen, født i Veggørslev. ³⁹

Et børnekor fra Rimsø skole, som deltog i et stort skolesangstævne i København 14.–16. maj 1905. – De voksne ledsagere: Lærer J. Fr. Hrørslev (korets leder) og gdr. Jens Mogensen.

Den næste i lærerrækken, *Niels Pedersen Lerche*, kom også ligesom Therkildsen, fra et nabosogn. Han var født i Hornbæk ved Randers og var, før han kom til Rimsø, lærer i Veggelslev, nabosognet mod øst. Han var lærer i Rimsø i 26 år (1846–1872). Der var i flere år en del uoverensstemmelser mellem ham og sognets beboere i den tid, han var lærer i Rimsø. Derom senere. Hans hustru hed Birthe Elsiné Dahm. Efter afskeden flyttede Lerche til Hornbæk, hvor han døde.⁴⁰

Lerches efterfølger var en sønderjyde, *Jes Henrik Poulsen* (1872–1888). Han var født i Kliplev den 8. juli 1838 og dimitteret fra Skaarup seminarium. Han havde, før han kom til Rimsø, været lærer i Bording. Han var gift med Susanne Margrethe Pedersen, en lærerdatter fra Fyn. Hun døde i Rimsø 1886. På grund af tiltagende svagelighed måtte Poulsen i 50 års alderen søge afsked med pension.⁴¹ To sønner, Peder Poulsen (tog senere navneforandring

til Kærsoa) og Carl Theodor Poulsen, blev lærere i folkeskolen i henholdsvis Herning og Gaarslev ved Børkop.

Poulsens efterfølger, *Johannes Fr. Hvorslev*, fik en lang tid at virke i som lærer og kirkesanger i Rimsø (1888–1929). Fra 1904, da der blev anskaffet orgel til Rimsø kirke, fungerede han tillige som organist. Sangen lededes da af et lille børnekor.

Johs. Fr. Hvorslev var født i Elsborg ved Rødkjærso, men opvokset i Thorning. Han var født 10. juli 1859. Som ung lærte han først snedkerfaget, men efter et højskoleophold begyndte han at læse til lærer på Blaagaard seminarium, hvorfra han tog eksamen i 1882. I ca. to år var han andenlærer og kirkesanger i Auning, derefter i godt tre år enelærer ved Væth skole. I begyndelsen af 1888 blev han kaldet som enelærer og kirkesanger i Rimsø. Da forskolen blev oprettet 1899, omdannedes embedet til et førstelærerembede. Hvorslev var meget musikalsk. I 1905 deltog han med et børnekor i det store skolesangstævne i København, og i flere år ledede han et sangkor i Rimsø. – Hans hustru, *Signe Marie Danielsen*, var født den 17. juni 1858 i Vesterborg på Lolland. Efter 41 år som lærer i Rimsø tog han i 1929 sin afsked og flyttede sammen med sin hustru til Aarhus, hvor han døde 1935.

Efter Hvorslevs afsked ansattes derefter 1. november 1929 *Hans Alfred Mogensen*, der er født i Emmelev, Rimsø sogn, den 29. december 1898 og dimitteret fra Silkeborg seminarium 1923, og som er gift med *Karoline Brøbech*, født 15. juni 1898, Selkær Mølle, Kastbjerg sogn. Kom efter nogle måneders vikariat ved Veringe skole på Fyn i slutningen af 1923 til Laurbjerg skole, først som vikar, derefter indtil november 1929 som andenlærer. Sluttede så som den sidste i lærerrækken ved Rimsø skole, da de sidste af hovedskolens børn i 1964 overførtes til centralskolen i Glesborg.

I de 70 år, Rimsø forskole bestod, har der været fastansat syv lærerinder. I de første år skiftedes ofte. Som den første ansattes 1899 *Jenny Lund* (1899–1901). Hun var som de fire følgende dimitteret fra Th. Langs forskoleseminarium i Silkeborg. Efter hende fulgte *Kirsten Porskrog* (1901–1905). Hun flyttede efter fire år i Rimsø til Horsens skole, Horsens-Hammer kommune i Vendsyssel. Derefter

fulgte *Asta Kallesøe* (1905–08), hvis far var lærer i Grønfeld. Også hendes virksomhed i Rimsø blev af kort varighed. Efter tre års forløb flyttede hun til Lund skole ved Hammerum. Hendes efterfølger i Rimsø var *Maren Justesen* (1908–13), som var datter af lærer Justesen i Ørum Djurs. 1913 gik hun ud af skolens tjeneste, da hun blev gift med skovfoged (senere skovrider) Hansen, Benzon (nuv. Sostrup) skovdistrikt. Den næste, *Jensine Sørensen* (1913–33), var som den foregående fra egnen, født i Fjellerup 1892. Hun blev efter at have forladt skolevæsenet gift med gårdejer Niels Mogensen og havde i mange år sit hjem i Brøndstrup Møllegård i Gjerrild sogn. *Maren Johanne Knudsen*, som nu fulgte (1933–43), var født i Grindløse på Fyn og var dimitteret fra Odense forskoleseminarium 1929. Sygdom tvang hende bort fra skolearbejdet. Som den sidste i rækken af forskolelærerinder ansattes i 1943 *Eli Kristiansen*, f. Berg, født 1905 i Ebeltoft. Efter at have mistet sin mand ved et ulykkestilfælde begyndte hun at læse til lærerinde og blev 1942 dimitteret fra Vejle forskoleseminarium. Hun var den af lærerinderne, som fik den længste tid ved Rimsø forskole, idet hun fortsatte her til forskolens nedlæggelse 1969.

Lærertilønninger

Mærkeligt er det nu at se, hvor små tal man har regnet med ved ansættelse af løn til lærerinder og lærere ved århundredskiftet. Da der i 1899 skulle ansættes en lærerinde ved den nyopførte forskole, blev lønnen ansat til 440 kr., fri bolig og brændsel, 15000 tørv og 1 favn brænde.⁴²

Da lærerembedet i 1888 var opløst ledigt sidste gang, mens der endnu hørte jord til, gav opslaget følgende oplysninger om embedets indtægter: »6 Tdr. Rug, 30 Tdr. Byg efter Kapiteltaxt, som Kirkesanger 20 Kr., som Kirkebylærer 24 Kr. Skolepenge 64 Kr. Offer og Accidenser ca. 160 Kr., anordningsmæssig Bolig, Brændsel og Forage, en Jordlod paa ca. 20 Tdr. Land, hvoraf 17 Tdr. Land ligger umiddelbart ved Skolen. Desuden haves en noget længere fraliggende Hedelod, hvoraf 5 Tdr. Land er opdyrket, men af ringe Beskaffenhed. Haven er c. 2 Skp. Land stor. Af 1 Td. 6 Skp. 2 Fdk.

Hartkorn udreder Læreren selv aarlig ca. 50 Kr. i kgl. Skatter og ca. 40 Kr. i kommunale Skatter samt 12 Skp. Rug og 12 Skp. Byg i Tiende. 9 Fag Udhus blive at afkøbe den fratrædende Lærer, da de er købt af ham.⁴³

Går man tilbage til 1700-årene, finder man her en mere indviklet form for degn og skoleholders aflønning, som det ses af en indberetning om embedets indtægter, indsendt 1772 af J. Brabrand, som var sognedegn for Rimsø og Kastbjerg sogne og skoleholder i Rimsø. I indberetningen anføres, hvor meget korn, rug og byg, der af de forskellige ejendomsstørrelser skal leveres til degnen. Højtidsofferets størrelse. »St. Hans-Rente« i form af ost. »Jule-Rente« i form af brød. Desuden af begge sogne 15 gæs. Husfolk og indsidderne betalte penge. »Paaske-Rente« i form af æg. I en fire år ældre »Specification paa det lidet Rimsø Degne-Kalds og Sogne-Skoeles saavel u-visse som visse Indkomster« er de forskellige naturalieydelser omregnet i penge. Lønnen til degnen blev derefter 50 rdl. 5 mark 2 sk., og som skoleholder 9 rdl. 4 mark 4 sk. Tilsammen 60 rdl. 3 mark 6 sk.

Ved denne omregning til penge er 1 td. rug sat til 1 rdl. 3 mark, 1 td. byg til 1 rdl., 1 gås til 1 mark, 1 snes æg til 4 skilling og 1 pund ost til 6 skilling. Højtidsofferet er beregnet til 14 rdl., og det uvisse offer (bl. a. ved bryllupper og barnedåb) til 3 rdl.

Opgørelsen af naturalieydelserne i 1768 synes at være noget mindre end opgørelsen i indberetningen 1772. Forklaringen herpå kan måske findes i indberetningens slutafsnit, hvor der klages over manglende ydelser. Nævnte afsnit lyder:

»*Gravamina* (d.v.s. besværinger).

1. I allerunderdanigst Følge foranmeldte Hans Kongl. Majests. allernaadigste Forordnings Bydende, opføres her efterskrevne sandfærdige Indberetninger, Neml.: Rimsø Degne-Kalds visse Indkomster, saa vel hos endeel Gaard-Mænd, som Huus-Folk, og Indsidderne formindskes Aar for Aar; thi hos 6 Gaard-Mænd udi Castberg Bye, har ieg i nogle Aaringer, især sidste Aar, ikke nær nydt den Deel mig er tillagt af Degne-Korn, og hos 3de af dem hverken Brød, Gaas, Ost, Egg, eller Højtids Offere, men formedelst deres Uformuenhed, for mig er bleven holdt tilbage.

2. Hos 16 til 20ve Huus-Folk og Indsiddere har ieg i nogle Aar taget Skade paa mit lidet Leve-Brøds Rettighed, den saa kaldede Nandest, som er aarlig 1 Mark danske af hver Beboer. De Modvillige foregiver, at det ikke er Degnens Rættighed, da dog min Formand med lovlig tagen Tings Vidne og Dom over liige Sindede Huus Mænd og Indsiddere har beviist, at det er en ældgammel Rættighed, som Degnen her til disse Sogner er tillagt.

3. Til Aarhus Latinske-Skoele pensionerer ieg aarlig Rug 1 Td. 2 Skpp. $\frac{2}{5}$ Fdk., Byg 1 Td. $3\frac{1}{5}$ Fdk., hvilken Pension er Reguleret efter Kaldets Indkomster, og betales med Penge efter hver Aars Capituls-Taxt. Altsaa maae ieg aarlig pensionere af det, ieg ikke nyder, eller oppebær.

4. Paa Høe og Tørve-Skiær findes her stor Mangel. Thi af det lidet tillagte Aulings Eng ej kan aules uden $\frac{1}{2}$ Læss Høe, og Tørvene ere næsten opskaarne, saa ieg aarligen maa for dyre Betaling leie Tørve-Skiær.

Og at dette ovenskrevne i alle Maader følger Sandheden, bekræftes herved med min egen Haands Underskrift.

Rimsøe Degneboelig, d. 10de August Ao 1772.

Brabrand«. ⁴⁴

Naturalieydelseerne fortsatte man med langt frem i tiden, omend i mindre omfang. Der er for Rimsøs vedkommende bevaret en regnskabsbog over naturalieydelseerne til læreren. Den er påbegyndt 1885 og har foran en tabel med udregning af, hvad der skal ydes af tørv, hø og halm i forhold til ejendommens størrelse. Udregningen er for hartkornet ført helt ned til $\frac{1}{2}$ album, hvor det udregnede måtte angives med brøker. Tabellen ser således ud:

Hartkorn	Tørv	Hø	Halm
1 td.	16 sn	8 stk.	1 lispund $2\frac{2}{3}$ pund
2 td.	32 sn	16 stk.	2 lispund $5\frac{1}{3}$ pund
3 td.	49 sn	4 stk.	3 lispund 8 pund
4 td.	65 sn	12 stk.	4 lispund $10\frac{2}{3}$ pund
5 td.	82 sn		5 lispund $13\frac{1}{3}$ pund

1 skp.	2 sn	1 stk.		$2\frac{1}{3}$ pund		$3\frac{1}{2}$ pund
2 skp.	4 sn	2 stk.		$4\frac{2}{3}$ pund		7 pund
3 skp.	6 sn	3 stk.		7 pund		$10\frac{1}{2}$ pund
4 skp.	8 sn	4 stk.		$9\frac{1}{3}$ pund		14 pund
5 skp.	10 sn	5 stk.		$11\frac{2}{3}$ pund	1 lispund	$1\frac{1}{2}$ pund
6 skp.	12 sn	6 stk.		14 pund	1 lispund	5 pund
7 skp.	14 sn	7 stk.	1 lispund	$\frac{1}{3}$ pund	1 lispund	$8\frac{1}{2}$ pund
1 fdk.		10 stk.		$\frac{7}{12}$ pund		$\frac{7}{8}$ pund
2 fdk.	1 sn			$1\frac{1}{6}$ pund		$1\frac{3}{4}$ pund
3 fdk.	1 sn	10 stk.		$1\frac{3}{4}$ pund		$2\frac{5}{8}$ pund
1 alb.		$3\frac{1}{3}$ stk.		$\frac{7}{36}$ pund		$\frac{7}{24}$ pund
2 alb.		$6\frac{2}{3}$ stk.		$\frac{7}{18}$ pund		$\frac{7}{12}$ pund
$\frac{1}{2}$ alb.		$1\frac{2}{3}$ stk.		$\frac{7}{12}$ pund		$\frac{7}{48}$ pund

En side i regnskabsbogen, hvor tabellen er anvendt, ser således ud:

Nr.	Navne Emmelev	Hartkorn				Tørv	Hø	Halm
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Sk.	Pund	Pund
47	Laurs Morten	2	2		$\frac{1}{4}$	739	42	64
48	Jens Bønnerup		1	2	$\frac{3}{4}$	63	4	6
49	Pottemager Bayer				$\frac{1}{2}$	1		
50	Laurs Palk	2		3	2	689	39	59
51	Niels Simonsen Svit	4	1	3	$1\frac{3}{4}$	1368	$78\frac{1}{2}$	$117\frac{1}{2}$
52	Niels Bilde	4	4	3	$1\frac{3}{4}$	1506	86	129
53	Niels og Niels Bilde			3	1	29	2	3
54	Søren Kristensen	1	2	1	$\frac{3}{4}$	557	24	36
55	Søren Bager		1	2	1	64	4	6
56	Jens Møller		7	1		298	$17\frac{1}{2}$	25
57	Niels Slemming	4	1	2	$1\frac{3}{4}$	1394	$78\frac{1}{2}$	119
58	Ras. Kristensen (Smed)		7	3	$1\frac{1}{2}$	319	18	26
59	Anders Jensen Fogh	3	4		$1\frac{1}{2}$	1151	68	101
60	Anders Rasmussen	1		3	$1\frac{1}{2}$	361	21	31
61	Rasmus Sørensen Miller	4	1		$\frac{3}{4}$	1355	77	116

Et lille kursus i brøkregning, om man vil regne efter. – Pottema-

ger Bayer slap dog for at betale en brøkdæl af en tørv (se tabellen). Han slap for øvrigt også for den hele tørv. Betalingen kunne også ske i penge. 1 snes tørv er sat til 6 øre, 1 pund hø til $2\frac{1}{4}$ øre og 1 pund halm til $1\frac{1}{4}$ øre. Det forekommer også et par gange, at en mand har klaret sagen ved at slagte en gris for læreren.

En vigtig del af degnens og skoleholderens løn var den til embedet hørende jordlod. Jordlodden til Rimsø skole var, som det ses af opslaget 1888, af en betydelig størrelse, i alt ca. 33 tdr. land. Selv om man ser bort fra hedelodden, var der dog tilbage ca. 20 tdr. land god jord. Når som nævnt det to gange skete, at lærere fra nabosogne søgte til Rimsø, har det sikkert været den store jordlod, som har virket dragende på dem. Therkildsen kom fra Kastbjerg, hvor skolelodden var på 6 tdr. land, og Lerche fra Veggerslev, hvor jordlodden vist var af nogenlunde samme størrelse som den i Kastbjerg.

Jordlodden til Rimsø skole havde matr. nr. 2 og 3. Matr. nr. 2 blev kaldt degnejorden og må være den lod, degnen oprindeligt har haft rådighed over. Matr. nr. 3, som var på 5 tdr. land, kaldtes skolejorden og må vel være kommet til, da skolen blev oprettet.

Tilstedeværelsen af denne mere end almindelig store skolelod førte i slutningen af 1840'erne til nogle uoverensstemmelser mellem på den ene side sogneforstanderskabet og sognets beboere og på den anden side lærer Lerche, dels om de til skolen hørende udhuses størrelse og vedligeholdelse, dels om fourage-leverancen.⁴⁵

Ved et møde i sogneforstanderskabet 17. juni 1847 blev der på begæring af skoledirektionen vedrørende en skrivelse til skoledirektionen fra lærer Lerche angående vedligeholdelsen af 6 fag udhus afgivet en erklæring. I sogneforstanderskabets erklæring hedder det herom: »Den Embedsjord, som ved Siden af Skolelodden er tillagt Rimsø Skolelærerembede, gør dette ikke saa lidt bedre end de sædvanlige Skolelærerembeder. Men den fordel, som herved bliver Skolelæreren til Del, synes ogsaa at maatte gøre det til Pligt for ham at bære de Byrder, som flyde deraf, og til disse hører ogsaa den at vedligeholde de 6 Fag Udhus, der kunde anses som Udbygninger for den tillagte Jord, og som efter Rimelighed samtidigt med denne er fjetet til de oprindelige Skolebygninger. Denne Byrde har ogsaa

stedse hidtil hvilet paa Skolelærerembedet, og vi kunde ikke se, hvorfor Hr. Lerche skulde befries for den. Vel mener han, at de Distriktet tilhørende Udbygninger, bestaaende af 7 Fag, ikke afgiver Husrum nok for en anordningsmæssig Skolelod, men det synes os ikke at være Grund til at forlange større Husrum af Distriktet end, hvad der er nødvendigt til den Skolelod, som nu engang eksisterer, og som udgør 5 Tdr. Land, og til en saadan lod maa vel de 7 Fag betragtes som tilstrækkelige, især naar de, som nu sker, forøges med et af Distriktet opført Svinehus. Skulle imidlertid Skoledirektionen ikke være af denne Mening, da ville 1 Fag Hus tilbygget sikkert kunne opfylde det manglende«.

Ved et møde 2. december samme år forelå der en ny skrivelse fra skoledirektionen om samme sag. Det hedder heri, idet der henvises til sogneforstanderskabets erklæring af 17. juni, bl. a.: »I Anledning heraf skulle Direktionen ikke undlade tjenstligt at melde, at ligesom det paa den ene Side formentlig ikke kan forøge Communens Byrde m. H. til det ommeldte Bygningsvæsen, at der tillægges Skolelærerembedet i Rimsø en samme særskilt skænket Jordlod, saaledes kan det ej heller paa den anden Side formindske sammes Byrde, at den egentlige Skolelod er under det, Lovgivningen bestemmer. Vi maa desaaarsag antage, at det paaligger Communen at vedligeholde en saa stor Del af Udhuslejligheden ved Rimsø skole, som kan anses for tilstrækkelig til Husrum for 2 Køer og 6 Faar samt til Opbevaring af Foderet for disse og anordningsmæssig Brændsel og endelig til Tærskelo og Plads for Svin og Smaakreaturer. – Hvorvidt nu de 7–8 Fag Hus, der omtales i Forstanderskabets Betænkning, kunne være tilstrækkelig til de ovennævnte Indretninger, som enhver Skolelærer – altsaa ogsaa Skolelæreren i Rimsø – formentlig med Rette kan kræve vedligeholdt af Communen, derom kunne vi ikke have nogen Formening, saalænge disse Fags Størrelse er os ubekendte«. Skoledirektionen anmoder derefter om at få tilsendt en tegning af og få opgivet målene på den omtalte bygning. – En forhandling mellem sogneforstanderskabet og lærer Lerche resulterede imidlertid i følgende: »Blev man enig med Skolelærer Lerche om, at Distriktet skulle bygge 7 Fag nyt Hus til Udhuslejlighed af samme Bredde

som Staldlængen, han selv har opført, imod at Tømmeret og alt det øvrige af hans gamle Hus, med Undtagelse af Taget, tilfalder Distriktet, og besluttede man, at det tilmeldes Skoledirektionen, at Sagen saaledes er blevet afgjort mellem Skolelærer Lerche og Distriktet, hans Udhuslejighed betræffende«.

Sagen angående fourage-leverancerne fik en længere varighed, idet den kom til at strække sig over ca. tre år, inden den fandt sin afgørelse.

Striden opstod, da lærer Lerche i 1847 krævede, at beboerne foruden halm også skulle levere ham hø. Beboerne nægtede dette, idet de hævdede, at de altid hidtil havde været fritaget for dette, noget, som de mente sig berettiget til, da skoleloddet havde en størrelse, som var langt udover, hvad loven krævede.

På sogneforstanderskabets møde 21. september 1847 forelå følgende skrivelse fra skoledirektionen: »Som Sogneforstanderskabet bekendt har Christen Mikkelsen og Anders Christensen af Rimsø paa egne og øvrige Sognebeboeres Vegne forespurgt, hvorvidt det er overensstemmende med den under 11. November 1815 approberede Skoleplan, at der af Skolelærer Lerche er affordret dem Hø-Fourage, som de ikke tidligere har præsteret. – I Anledning heraf meldes tjenligst til behagelig Efterretning og Bekendtgørelse for vedkommende, at eftersom den ovennævnte approberede Plan nævner blandt Skolelærerens Indtægter »anordningsmæssig Fourage«, maa ogsaa derunder være indbefattet det i Anordningen af 29. Juli 1814 § 55 Lit. c ommeldte Quantum Hø, nemlig 4 Læs, hver til 32 Lispund. – Da imidlertid Skolelærer Lerche i Skrivelse af 8. dennes til medundertegnede Provst har erklæret sig villig til at renoncere paa Hø-Fourage mod at erholde den hele Fourage, som den approberede Plan tilstaar ham, leveret med $\frac{1}{3}$ Deel af Rug, Byg og Havrehalm, haves intet at erindre mod, at Sagen ordnes saaledes for Skolelærer Lerches Embedstid. Forsaavidt derimod Beboerne maatte ønske en lignende Bestemmelse som gældende for bestandig, maa Sagen andrages for det kgl. danske Cancelli«.

Da beboerne stadig vægrede sig ved at levere lærer Lerche hø, indgav lærer Lerche en klage til amtet og krævede inddrivelse af

fouragen. Beboerne holdt imidlertid på, at man ville afvente cancelliets svar på en indsendt forespørgsel. Lerche indgav da på ny klage til amtet, som sendte klagen til erklæring hos sogneforstanderskabet. I denne erklæring hed det bl. a.: »I Anledning af medfølgende Hr. Lerches Skrivelse til Amtet, hvorover D. H. har fordret Forstanderskabets Erklæring, skulle vi skyldigst meddele følgende Oplysninger: Da Sognets Beboere ikke ville acquiescere (slå sig til ro) ved Skoledirektionens Resolution af 22. Juli f.a. med Hensyn til den Hr. Lerche tilkommende Fourage, fordi de antage, at den Skolelæreren tillagte Jord af 1 Td. 6 Skp. 2 Fdk. Hartkorn Ager og Eng ved Siden af hans Skolelod paa 5 Tdr. Land maatte kunne forskaaffe dem en Lettelse i Fourage-Leveringen, indgik de i Slutningen af forrige Aar med en Ansøgning til Cancelliet, hvor de begærede at vorde fritagne for en større Fourage-Levering til Hr. Lerche end den, hvortil de havde været vante under de tidligere Skolelærere, nemlig omtrent 90 Lispund Halm. Dette Quantum vare de ogsaa villige at levere Hr. Lerche, men før Cancelliets Resolution var falden paa deres Ansøgning, vægrede de sig ved at erlægge et større, og de formente, at Hr. Lerche imidlertid maatte kunne nøjes med den samme Fourage, hvormed de forrige Skolelærere havde fodret et endog større Antal Creaturer end det, han holdt. . . « – Denne erklæring er dateret 16. marts 1848.

I det følgende år måtte sogneforstanderskabet på skoledirektionens forlangende udfærdige endnu et par erklæringer i sagen. Der henvises hver gang til, at beboerne stadig holdt på, at den store skolelod måtte kunne forskaaffe dem en lettelse med hensyn til levering af fourage til læreren, og at det var beboernes ønske, at sagen måtte få sin afgørelse ved øverste myndighed.

Inden sagens afslutning var grundloven af 1849 blevet indført og med den en ny ordning af landets styre og ny benævnelser af de styrende organer. Det blev ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet, som kom til at bringe sagen til afslutning.

På et møde i sogneforstanderskabet den 6. februar 1850 blev medlemmerne gjort bekendt med efterfølgende skrivelse fra skoledirektionen, der satte punktum for den langvarige strid om fourage-leve-

ringen til lærer Lerche: »Paa Rimsø Sogns Beboeres Ansøgning, vedrørende den Skolelærer Lerche tilkommende Fourage og den hans Embede tilliggende Degnejord, har Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet under 31. December 1849 afgivet Resolution i følgende Skrivelse til Skoledirektionen: »Med behagelig Betænkning af 15. f.M. har Hr. Kammerherren og Deres Højærværdighed til Ministeriets Afgørelse indsendt et Andragende, hvori Søren Rasmussen m. fl. paa samtlige Sognebeboeres Vegne anholdt om, at det maa blive Skolelærer Lerche i Rimsø paalagt enten at gjøre Afkald paa anordningsmæssig Fourage eller at afstaa den hans Embede tilliggende Degnejord. I Anledning heraf skulle Ministeriet tjenstlig melde, at da den approberede Skoleplan udtrykkelig tillægger Skolelæreren i Rimsø anordningsmæssig Fourage, kan Skoledistriktet ikke fritages for at præstere denne, og forsaavidt angaar den Jord, som foruden den egentlige Skolelod er Læreren overdraget, da maa den nuværende Skolelærer i Rimsø beholde samme for sin Embedstid, saameget mere som der ikke er tillagt ham fuld anordningsmæssig Løn. – Naar imidlertid Vacance indtræder i Embedet, forventer Ministeriet at modtage nærmere Indberetning derom, ledsaget af Direktionens Betænkning om, hvorvidt der til den Tid maatte være Anledning til, i al Fald mod at der tillægges Embedet de 5 Tdr. Byg, der mangler i anordningsmæssig Løn, at fratage Embedet denne Jord«.

Der gik 22 år, inden embedet på ny blev opslået ledigt. Det ses ikke, at man hverken dengang eller på noget senere tidspunkt har rørt ved spørgsmålet om at fratage embedet degnejorden. Såvel degnejorden som skolejorden blev ved skolen, indtil hele skoleloden med undtagelse af det til byggeplads for den ny skole bestemte areal som før omtalt blev frasolgt skolen i 1907.

De krav, som skolelovene af 1937 og 1958 stillede, betød en hel omvæltning i skolens verden. Rundt omkring i landet fremstod nu de ny centralskoler, og i løbet af en kort årrække forsvandt de små skoler. I Rimsø skete det gradvist. 1959 overførtes de to ældste årgange til den da nyopførte centralskole i Glesborg. 1964 fulgte de to næste årgange efter, og endelig 1969 gik så de tre yngste årgange samme vej, den sidste rest af den i 1741 oprettede Rimsø skole.

Hængeskabe

AF S. FRITZ

På Mols og i den nuværende Ebeltoft storkommune findes der stadig en del gamle møbler og brugsting. I mere end 300 år har hængeskabe på land som i by haft en hædersplads i hjemmene.

Ebeltoft museumsforening besluttede at afholde en udstilling i påsken 1971, og vi fandt frem til 42 gamle hængeskabe, som egnede sig til udstillingen.

Ved besøg hos ejerne mødte vi den største velvilje og takker hjerteligt for lånet.

Bestyrelsen for Ebeltoft museumsforening.

Ebeltoft museumsforenings udstilling af hængeskabe i privateje i Ebeltoft kommune – i Tinghuset i Ebeltoft i påsken 1971 – bør betragtes dels som en lejlighed til orientering om de på egnen bevarede hængeskabe og dels som et værdifuldt led i en udstillingsrække, begyndende med udstillingen i Odder museum 1964 af museets hængeskabe (og stole) og fortsættende med Glud museums udstilling i 1966 af hængeskabe i Bjerre herred.

Ebeltoft-udstillingen gav umiddelbart den besøgende to indtryk. For det første det beklagelige, at så mange skabe var blevet berøvet deres maling og bare stod i det nøgne træ – alle med spor af tidligere maling, for det andet, at overmalinger og nymalinger sjældent viste forståelse for de ældre tiders fine farvesans.

Snedkermæssige forhold

Skabenes egnspræg synes at ligge i indretningen af skabsrummet med en smal overhylde og en eller to brede underhylder samt i, at der ikke findes hemmelige rum – måske rigtigere udtrykt, at behovet for hemmelige rum ikke synes at have været stort. Af skabe med hemmelige rum skal omtales det meget smukke skab fig. 30 med

dets dækkende underramstykke og skab fig. 18 med dets meget nemme måde at »formumme« et rum ved at afkorte skuffens dybde og ved normal sidelængde af skuffen at hindre, at den skubbes tilbage i det »hjemmelige rum«. Skab fig. 11 er et meget interessant og velbygget skab, og gerne havde man set andre skabe, der påviseligt var bygget af dette skabs snedker.

Malingen

Der er grund til at fremhæve skab fig. 16 med 1770ernes bevarede marmorering, elegant varieret med gesimsens mørke, blå hjørner, sidefyldingernes tilsvarende midtparti og herimod de lyse mellem-partier. Det er gjort af en følsom maler, der kendte rokokovens glade leg med lyse og mørke partier.

Af blomstermalede lågepartier står skabet fig. 9 med en nedadtil usædvanlig bred blomsterstand. Skab fig. 19, der er dateret 1780, har nederst nelliker, i midten tulipaner og slutter foroven med en rose.

Intarsia

Skabet fig. 34 er det eneste af de udstillede skabe, der aldrig har været malet – men netop i det indlagte bejdsede træ imod det umalede træ er der en smuk farveholdning.

Billedskærerarbejde

Skabet fig. 1 har billedskærerarbejde, som det lønner sig at se nærmere på: Forløbet af borten i lågen, fyldingens symmetriske opbygning i modsætning til sidestykkernes pyramidalske tegning, de tre rosetters sidestilling, men indbyrdes afvigende opbygning, den nuprede skæring af bundflader . . . alt tyder på en billedskærer, der har haft erfaring og har haft gode forbilleder. Om det er skåret i det nørrejske efter friserforlæg, eller det er skåret i det frisiske, får vel stå upåviseligt.

Hjørneskabet fig. 36 viser en morsom blanding af følgen forlæg i midterfyldingen og af utvivlsom eget påhit i sidefyldingernes stilke-opbøj, som var det orme.

Skab fig. 2 ejer hele almueskærerens glæde. »Tulipandrenge« på højre sidefylding fører sin lette, slankere »nellikepige« frem i samme stilkesvaj, og på lågefyldingen står han stiv i midten, flankeret af pigen og hendes lidt mere fjantede, yngre søster. Der er humør over det arbejde. Nænsom må den være, der måtte ønske at fjerne overmalingens brune tristhed, i håb om at lade skabet stå med rokokkens lyser farver, uden at disse skulle beskadiges.

Smedearbejde

Skabene fig. 1, 2, 14 og 22 viste særlig gode eksempler på smedearbejde. Man er måske for tilbøjelig til kun at glædes over nøgle, skilt og lås – de færreste giver sig anledning til også at betragte op-hæng, der netop ofte viser djærvt smedearbejde.

Hængeskabenes brug

En gennemgang af skifteprotokoller fra det af udstillingen berørte område indenfor perioden 1800–1813 synes at vise, at hængeskabene allerede da var gået af brug.

Der findes en undtagelse: I dødsboet 1807 efter smed Hans Bech i Balle opgives om hans rødmaledede hængeskab af fyr, »derudi

- 1 sølv kaffekande, vog 53⁵/₁₀lod,
- 1 sølv fad v. 24 lod,
- 1 leerkrus med sølvlaag,
- 1 gammeldags sølv lommeuhr,
- 2 smaa sølv theskeer,
- 1 speil i mahlet ramme,
- 1 tavle,
- 1 uldsax
- og 1 ragekniv,
- Brochmanns Huspostil
- og en Psalmebog«.

Men også snapseflaske, sølvtumling, snapseglass, kridt og »blæk-tøj« har skabene rummet; men det overvejende i tiden op mod statsbankerotten var, at skabene hang helt eller delvis ubenyttede: »intet derudi«, »derudi kun rageri«, »heri børnenes legetøj«, »intet af vær-

di«, »mandens værktøi«, »noget af konens linned« etc., men det er værd at bemærke, at er skabene end gået af brug, så hænger de dog stadig i stuen, ja endog i øverste stuen, og i et par tilfælde omtalt nymalede. Skabet fjernes ikke, det bliver i stuen, og det vedligeholdes.

Hængeskabenes materiale og farver

Af de anførte 13 års skifter ses de deri omtalte hængeskabe materialemæssigt fordelt således:

- 7 egetræ,
- 21 fyrretræ,
- 19 uden angivelse af træsort,

og de angivne farver fordeler sig således:

- 6 brune, 3 blå, 2 grønne, 1 rødt, 1 sort og 1 gråt.

Der er grund til at være Ebeltoft museumsforening taknemmelig for, at den har søgt denne opgave løst, dels selve udstillingen og dels denne efterudgivne registrering af de udstillede hængeskabe, og der er grund til at takke Randers kulturhistoriske Museum for fotograferingen, tak til skabenes ejere og tak til de mange besøgende, der under udstillingen gav oplysninger.

Ebeltoft museumsforenings udstilling i påsken 1971 i Tinghuset Ebeltoft

- Fig. 1–16: Hængeskabe med ét rum.
- Fig. 17–32: Hængeskabe med skuffe.
- Fig. 33: Hængeskab med bundklap.
- Fig. 34: Hængeskab med intarsia.
- Fig. 35: Hængeskab med dobbeltrammet og dobbelthængslet låge.
- Fig. 36–38: Hjørne-hængeskabe.
- Fig. 39–42: Hængeskabe, formentlig oprindelige overskabe.

Fig. 1.
Hængeskab. Eg.

Låge med sideram-
stykker fra 1600-
tallets midte, de tre
dele ornamentskårne.
Øvrige dele forment-
lig ca. 1800, dog er
fodlist, hængsler og
skilt fra 1916 fra
istandsættelse, efter
at skabet var »funden-
det«
ovnsværtet i et
hønseshus i Ebeltoft.

Rester af oprindelig
maling skimtes.
H. 64 cm, b. 71 cm,
d. 24 cm.

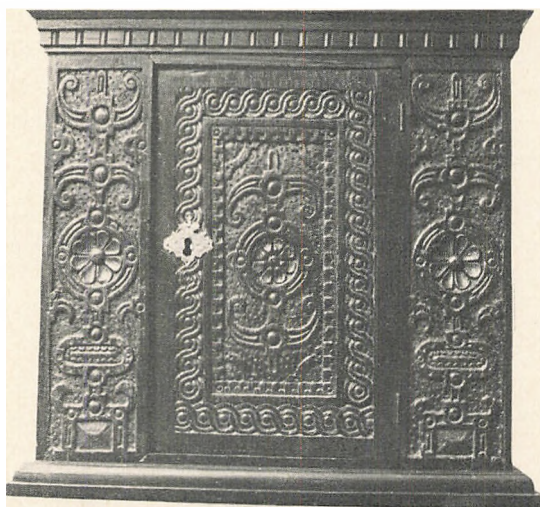

Fig. 2.
Hængeskab. Eg.

Smal overhylde, bred
mellemhylde og bred
todelt underhylde
i flugt med bund-
ramstykkets overkant,
det løse (manglen-
de) forreste hylde-
bræt har dannet
»låge«
til et »hemme-
ligt rum«.
Skabets
øvrige træ- og
jernde-
le er intakte.
Dekoration og skrift
i toplansskæring.

MNSL (L=Lang-
ager?) 1759.

Blomster: Tulipan og
nellike.

Overmaling ca. 1900
i brunt og guld-
brunze med malet:
Chr. Frederiksen.

H. 64 cm, b. 55 cm,
d. 29 cm.

Fig. 3. Hængeskab omdannet til standskab. Fyr.

Smal overhylde. Dekoration og tekst toplanskåret.

Ændringer: ca. 1900 er skabet påsat fod og påbygget topskrin, hvis låg er hængslet i bagkanten, formentlig samtidig er overramstykkets tekst forstyrret ved bortskæring af enkelte bogstaver og tal.

Skabet er overmalet.

H. 93 cm, b. 62 cm, d. 27 cm.

Fig. 4. Hængeskab omdannet til standskab. Fyr.

Spor fra smal overhylde og bred underhylde.

Ændringer: nu tre hylder, al maling fjernet.

Overramstykket stammer formentlig fra andet hængeskab, dets påmalede: N.R.S. Att: 1799 henviser til Attrup, antagelig er det en af den derboende karetmagerslægt, der har skåret tilføjningerne sarg og ben og samtidig udskiftet overramstykket.

H. 80+33 cm, b. 79 cm, d. 35 cm.

Fig. 5. Hængeskab. Eg.

Smal overhylde, bred underhylde.

Skabet var under reparation.

Lågefyllding har ridset stående rektangel, hvori malet tulipan; i sideramstykkernes fyldinger blomsterranker.

Overramstykket påmalet: 174(?).

H. 61 cm, b. 56 cm, d. 31 cm.

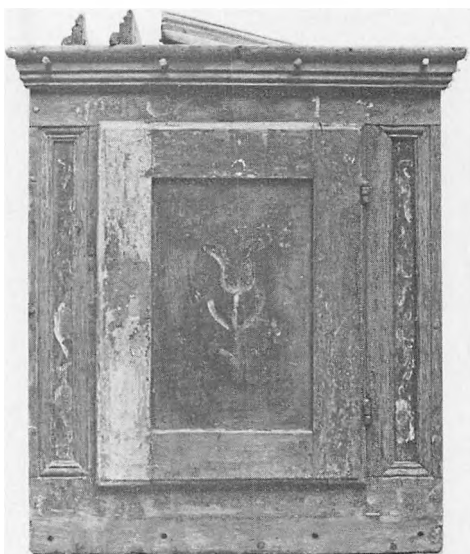

Fig. 6. Hængeskab.

Eg med låge af fyr.

Smal overhylde med profileret forkant, bred underhylde.

Ændringer: Lågen kan være en fornyelse. Ny bagklædning, ophæng og lås. Skilt mangler.

Overmalet 1807.

H. 75 cm, b. 63 cm, d. 30 cm.

Fig. 7. Hængeskab. Eg.
»Moseeg«.

Smal udsvejfet, tandsnit-skåret overhylde, bred underhylde med profileret forkant.

På lågefyldning rester af malet tulipan.

Ændringer: Ny fodlist og lås (skiltet er flyttet). Maling er fjernet.

H. 65 cm, b. 62 cm,
d. 29 cm.

Fig. 8. Hængeskab. Eg.
Smal overhylde spores,
bred mellemhylde og
underhylde.

Malingen: A.P.D 1781
oprindelig.

Ændringer: Ny gesims-
list, ny lås og ophæng.
Fyldningens blomster
repareret.

H. 82 cm, b. 73 cm,
d. 39,5 cm.

Fig. 9. Hængeskab. Fyr.

Over- og underhylde med profilerede forkanter. Lågefylldingens blomster står afdækkede uden reparationer. Overramstykkets delvis bevarede tekst slutter (TR (=Trustrup)). På underramstykket:
Anno (????).

Ændringer: Ny øverste gesimsprofil, fodlist, bagklædning, lås og skilt. Øvrige maling afrenset og nymaling udført.

H. 74 cm, b. 80 cm, d. 34 cm.

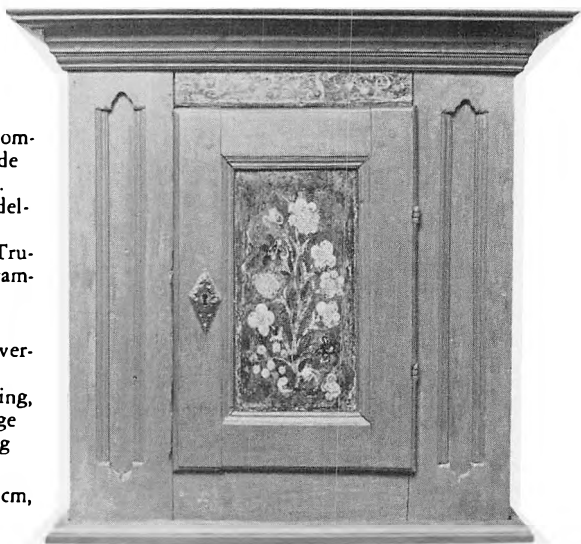

Fig. 10. Hængeskab. Fyr.

Tre sidestillede skuffer deler skabet, den brede midterskuffe »låser« de smalle sideskuffer.

Ændringer: Nyt skilt, ny overmaling.
(Skal stamme fra Vrinneres).

H. 74 cm, b. 59 cm, d. 34 cm.

Fig. 11. Hængeskab. Eg.
Smal overhylde, bred
underhylde, begge
med
profilerede forkanter.

Overramstykket påmalet:
Anno 1.7.7.8.9.A.J.S.A
(1778–1779?).

Ændringer: Ny dæk,
bagklædning og et bund-
bræt, nye halvrunde
lodrette »pyrdlister«, alle
jerndeale er nye.

H. 60 cm, b. 58 cm,
d. 30,5 cm.

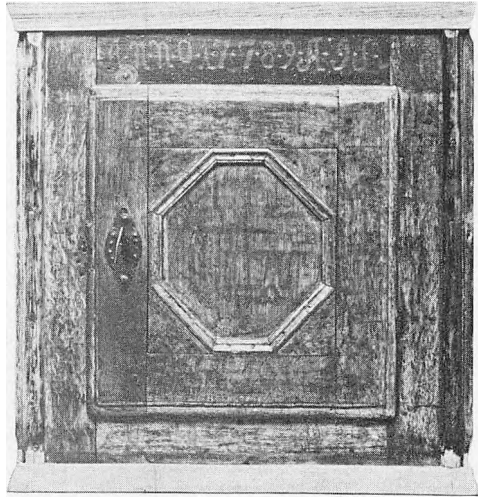

Fig. 12. Hænge-
skab. Eg.

Smal overhylde,
herunder to bre-
de hylder.

Lågefylningen
har haft lige-
sidede trekant-
klodser anbragt
midt på ram-
stykkerne med
spidsen mod fyl-
dingens midte.
Indvendigt på
lågen skrevet:
RPM 1769.

Ændringer i øv-
rigt: Ny bagklæd-
ning, ophæng og
nøgle.

Al maling fjernet.

H. 69 cm,
b. 75 cm,
d. 30 cm.

Fig. 13. Hængeskab. Fyr med låge af eg.

To brede hylder. Nederst på lågefylldingen malet: 1748.

Skabet har senere tilhørt Søren Laurssen, først kusk hos kammerråd Ole Marcussen (ejer af Iisgaard 1773–1826), senere gårdmand i Eg.

H. 71 cm,
b. 79 cm,
d. 35,5 cm.

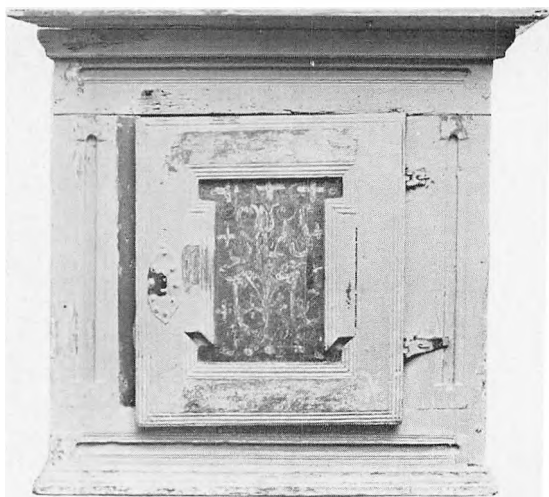

Fig. 14. Hængeskab. Eg.

Smal overhylde, herunder 2 brede hylder. Ændringer: Ny fodlist og nøgle. Malingen fjernet, sport af grønt og rødt.

Skabet skal stamme fra fæster under Skærsø.

H. 73 cm, b. 69 cm,
d. 30 cm.

Fig. 15. Hængeskab.
Fyr.

Skabets sider er tilbagetrukket, og de fremspringende kanter af bagklædning og forramme er profilerede.

Overrammestykket påmalet: I.I.S.St. (= Strands, Stødov?).

Ændringer: Lågens toptrekanten og forkrøbningslister mangler. Ny fodlist, midterbræt i bagklædning, ophæng, skilt og hængsler. Ny maling.

H. 74 cm, b. 76 cm, d. 33 cm.

Fig. 16. Hængeskab.
Fyr.

To sidestillede skuffer deler skabet. Lågens overramme påmalet 1772 samhørende med den afdækkede marmorering, på denne grøn overmaling dateret 1824.

Ændringer: Ny lås og ophæng.

H. 73 cm, b. 75 cm, d. 39 cm.

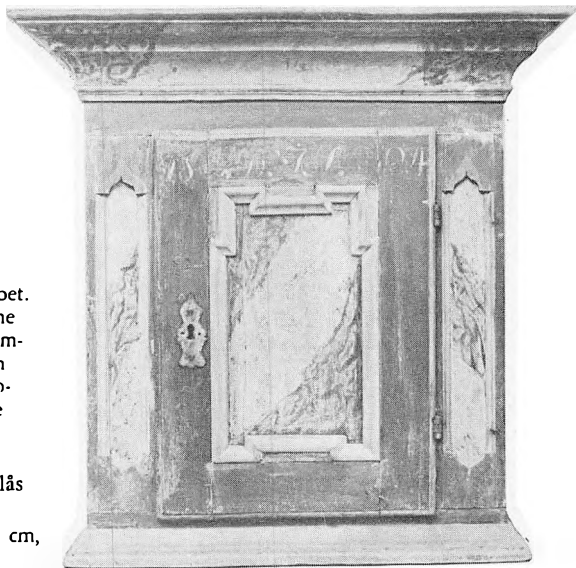

Fig. 17. Hængeskab med skuffe. Eg.

Den udskiftede låge er afkortet i højden.

Ændringer i øvrigt: Nye lister, ny skuffebund, bagklædning, lås og ophæng, maling fjernet.

H. 69 cm, b. 69 cm, d. 28 cm.

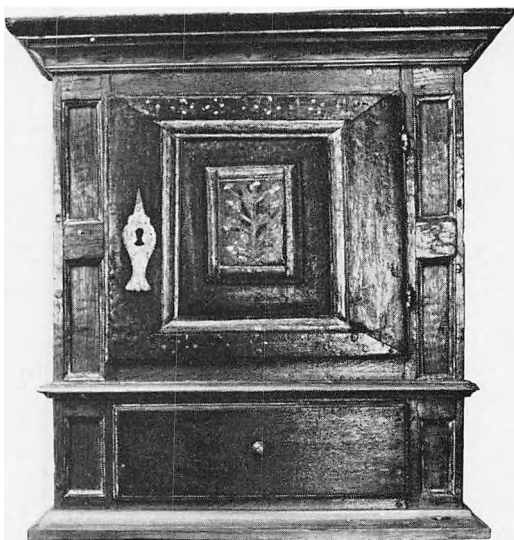

Fig. 18. Hængeskab med skuffe. Fyr.

Skabets sider har fyldinger.

Skåret i lågens ramestykker: MJSB (-Balle, Bogens?) 1758.

Skabet har en bred hylde.

Lågefyllingens afdækkede blomster står uden reparationer.

Ændringer i øvrigt: Fyldingslister mangler, ny gesims og fodlist, ophæng og nøgle. Ny maling.

H. 79 cm, b. 63 cm, d. 33 cm.

Fig. 19. Hængeskab med skuffe. Fyr.

Lågefylldingens kartouche er i højere plan end ramstykkekerne. Skabet deles i tre rum ved to hold skuffer, øverste består af tre side-stillede, nederste har formentlig været en bred skuffe, »låsende« to smalle sideskuffer.

Overramstykket på-malet:

17.S.SR.SB.80, på underramstykke:

1784.

Alle skuffer samt skilt mangler.

H. 79 cm, b. 74 cm, d. 40 cm.

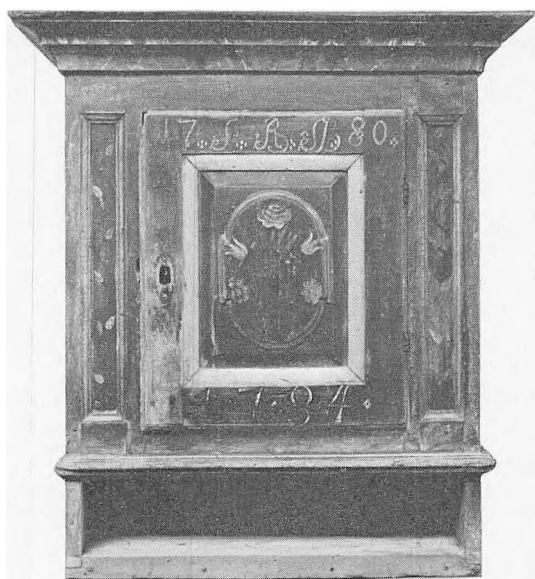

Fig. 20. Hængeskab med skuffe. Fyr.

En smal overhylde, derunder to brede hylder, som alle er fjernede.

Skuffens højre side forløber 3,5 cm bagud, så der bag den afkortede skuffe fremkommer et »hemmeligt rum«.

Lågerammen på-malet: HHS.TH (= Tre Høje?). 1827.

H. 80 cm, b. 71 cm, d. 33cm.

Fig. 21. Hængeskab med skuffe. Eg.

Skabet har smal overhylde med 6 skeskår, bred mellemhylde og smal underhylde med profileret forkant.

Skuffen »låses« med en jernpig bag forrammen i jernbøjle i skuffen.

Alle træ- og jerndelev er intakte.

H. 73 cm, b. 64 cm, d. 34 cm.

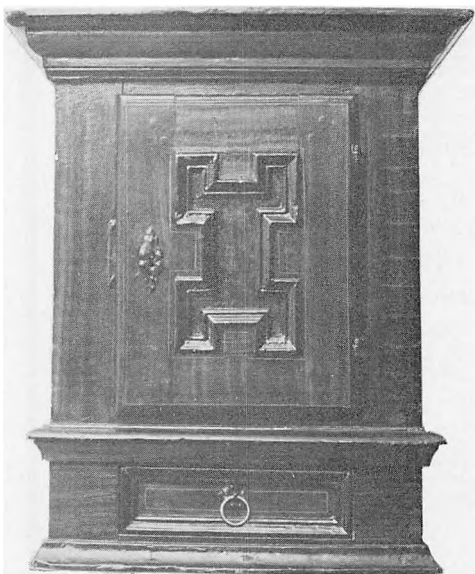

Fig. 22. Hængeskab med skuffe. Fyr.

Skabet har en smal overhylde og en bred underhylde.

Lågefylde påmalet: APSKG (=Kongsgård?) 1705.

Ændringer: Ny overhylde, bund, mellem- og fodlist. Ny overmaling.

H. 82 cm, b. 73 cm, d. 34 cm.

Fig. 23. Hængeskab med skuffe. Eg.

Skabet har smal overhylde med profileret forkantsbræt, bred mellemhylde og underhylde i overkant af mellemramstykke. Hyldens forbræt danner »låg« til »hemmeligt rum«.

Skuffefronten forløber i hele skabets bredde og er pådyvlet fodlisten.

Ramstykke på malet: DNDJ 1789.

Ændringer: Ny bagklædning, ophæng og ny maling.

H. 80 cm, b. 80 cm, d. 45 cm.

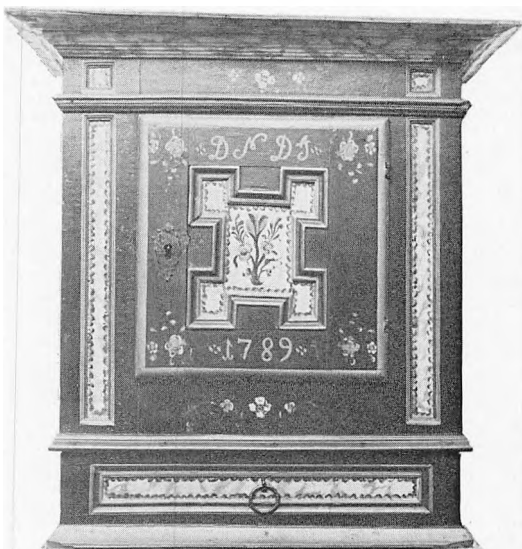

Fig. 24. Hængeskab med skuffe. Eg.

Skabet har smal overhylde og bred underhylde, herimellem smalt skuffeparti til 4 over hinanden stående skuffer, der alle mangler.

Lågefyllingen på malet: PMSP 1778.

Ændringer: Ny bagklædning og ophæng. Al maling er ny.

Skabet er næppe fra egnen.

H. 73 cm, b. 67 cm, d. 28 cm.

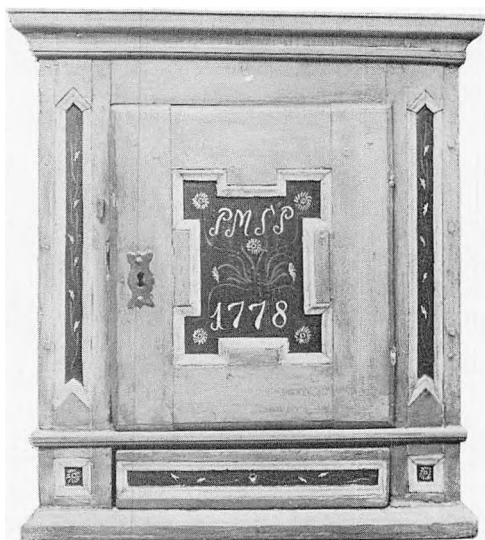

Fig. 25. Hængeskab med skuffe. Fyr.

Skabet er afrenset for maling. Det ældste lag var brunt med røde lister, dets tekst er kopieret i den nye maling:

A.R.S.M.R.D B 1770
Anders Rasmussen og
Maren Rasmusdatter
i Begtrup.

Ca. 1790 males skabet af sønnen NAS (Niels Andersen). Ca. 1815 males skabet blå med hvide lister.

Lås og nøgle mangler.

H. 77 cm, b. 77 cm,
d. 34 cm.

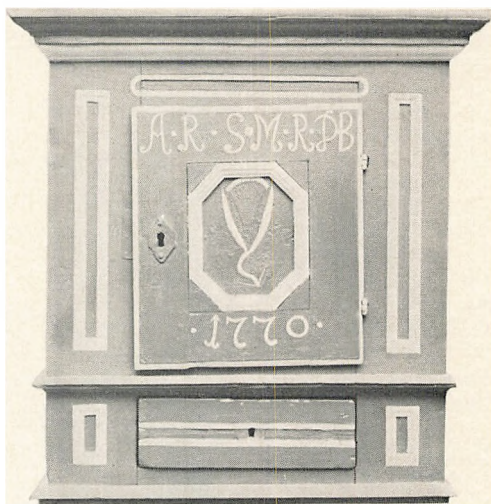

Fig. 26. Hængeskab med skuffe. Fyr.

Smal overhylde med profileret forkant, bred underhylde.

Overramestykke påmalet:
JJS H (=Hyllested?),
skuffefront: 1807.

Ændringer: Ny underhylde, låge af eg og lås. Ny maling.

H. 76 cm, b. 59 cm,
d. 28 cm.

Fig. 27. Hængeskab med skuffe. Eg.

Smal overhylde, bred underhylde.

Ændringer: Ny gesims i siderne og midtstykke, fodliste, lågeknop, ophæng og lås. Overhylde mangler.

Al maling er fjernet.
H. 83 cm, b. 68 cm,
d. 31 cm.

Fig. 28. Hængeskab med skuffe.

Skabet har smal overhylde og bred underhylde med profileret forkant. Skabet har hverken mellembund eller underramstykke, kun bund. Skuffefronten illuderer underramstykke. Skuffen er midtdelt med yderligere tre rum i bageste del.

Ændringer: Ny fodlist. Lås mangler.

H. 73 cm, b. 57 cm,
d. 28 cm.

Fig. 29. Hængeskab med skuffe. Fyr.

Smal, frembuet overhylde med 13 skeskår, herunder midtdelende skuffeparti med to side-stillede, brede skuffer. Skjult bag sideramstykkerne yderligere to smalle skuffer.

Skuffernes lodrette midterskille- rum mangler.

Nymalet med LNS 1848.

H. 69 cm, b. 62 cm, d. 32 cm.

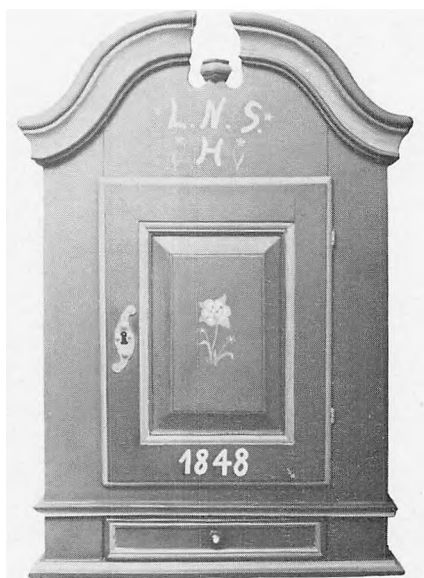

Fig. 30. Hængeskab med skuffe. Eg.

Skabet har haft bred overhylde, midtdelende skuffeparti, underrummet deles af udsvejft midterskille- rum.

Lågen »låser« lodret forskydeligt dækkbræt, skjulende skuffen.

Skuffefronten har prik- ket: TM 1793.

Ændringer: Ny fodlist, lås og skilt. Øverste hylde og øverste tand til højre mangler.

Al maling er fjernet.

H. 78 cm, b. 55 cm, d. 28 cm.

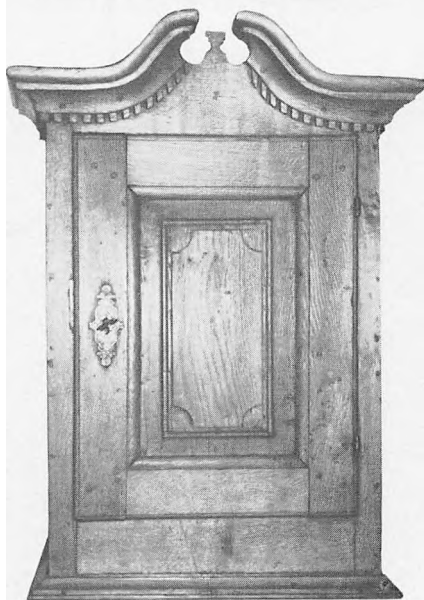

Fig. 31. Hængeskab med skuffe. Eg.

Skabet har smal, i siderne frembuet overhylde med syv skeskår og bred underhylde. Lodret forskydeligt mellemramstykke med to »låsende« tappe i skuffen, hvis front forløber i hele skabets bredde.

Lås og skilt er nye.

Al maling er fjernet.

H. 76 cm, b. 55 cm, d. 29 cm.

Fig. 32. Hængeskab med skuffe. Fyr.

Smal overhylde, bred underhylde.

Skuffens front forløber i hele skabets bredde og ses at have haft fremstående kvaderfyldning, som nu er afhøvlet.

Ændringer: Nyt skilt, lås mangler. Ny overmaling.

Stammer fra Stenagergård.

H. 71 cm, b. 44 cm, d. 37 cm.

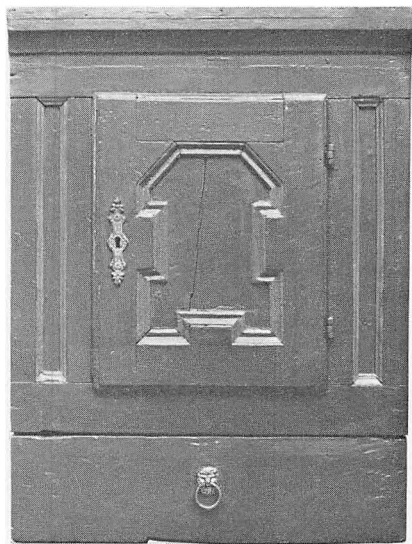

Fig. 33. Hængeskab med bundklap. Eg.

Skabet har smal overhylde, herunder to brede hylder.

Bag bundklappen er til siderne to overstillede skuffer og i midten bag en låge: en overskuffe og to sidestillede under-skuffer.

Ændringer: Klappens hængsler og drejet topknop er nye.

Ny overmaling.

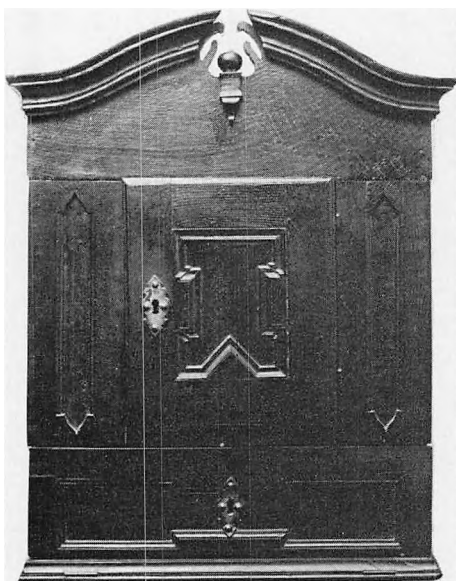

Fig. 34. Hængeskab med intarsia. Eg.

Skabet har en smal, i midten tilbagesvejft overhylde med 12 ske-skår.

I skabets bund et skuffeparti med en overskuffe, to sidestillede mellem-skuffer og en under-skuffe. I overramstykkets intarsia: SCS Sv (=Svejstrup) 1819.

Ændringer: Nyt ophæng.

H. 65 cm, b. 61 cm, d. 26 cm.

Fig. 35. Hængeskab med dobbeltrammet og dobbelthængslet låge. Fyr.

Skabet har smal overhylde med to frem-svejfede partier, forkanten har tretten skeskår, mellemhylde er bred med modsvarende udsvejfning, bred underhylde. I skabets bund 2 × 3 sidestillede skuffer.

Al maling er ny, gentagende MPS A 1794.

H. 79 cm, b. 70 cm, d. 29 cm.

Fig. 36. Hjørne-hængeskab.

En midtdelende hylde. Billedskåret dekoration og R S S H (= Homå) ANNO 1731.

Ændringer: Nyt ophæng, ny fod og top. Ny overmaling.

H. 86 cm, b. 70 cm, d. 46 cm, vægside 50 cm.

Fig. 37. Hjørne-hængeskab. Fyr.
Skabet har to hylder, lågen er pig-
hængslet. Ny overmaling. Stammer fra
Strands.

H. 83 cm, b. 40 cm.

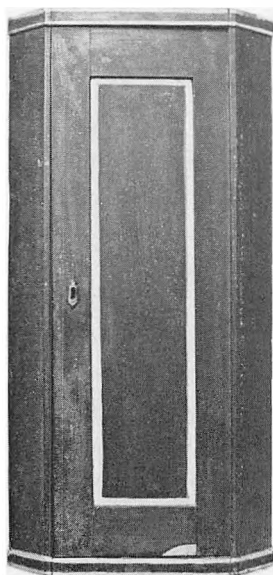

Fig. 38. Hjørne-hængeskab, med
buet front.

Skabet har to hylder.

Ændringer: Ny lås, rensset for
maling og nystafferet af Glyssing-
Jensen.

H. 119 cm, b. 60 cm, d. 42 cm.

Fig. 39. Hængeskab, formentlig oprindelig et overskab. Eg.

Skabet har en smal overhylde og bred mellemhylde, i bunden to sidestillede skuffer.

Ændringer: Nyt ophæng.
Malingen er fjernet.

H. 80 cm, b. 61 cm,
d. 35 cm.

Fig. 40. Hængeskab, formentlig oprindelig et overskab. Eg.

Skabets to låger er hængslede direkte på siderne. Skabet har en smal overhylde, herunder to brede hylde. Under den smalle hylde et smalt midtparti, foroven åbent, herunder to skuffer.

Ændringer: Ny fodlist og topknop.

H. 84 cm, b. 65 cm,
d. 30 cm.

Fig. 41. Hængeskab, oprindeligt overskab. Fyr.

Skabet har en overhylde med 8 skeskår, herunder smalt skuffeparti, hvis to skuffer mangler, underst to skuffer i skabets hele bredde.

Skabets nuværende maling er udført 1967 af maler J. Sch. Rasmussen, der da var 80 år.

Skabet stammer fra Stubbe.

H. 70 cm, b. 78 cm, d. 36 cm.

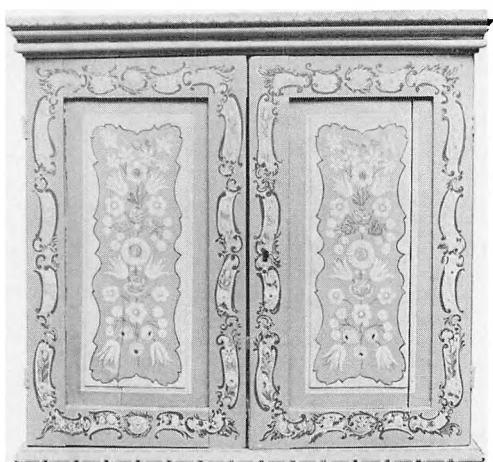

Fig. 42. Hængeskab, oprindeligt overskab, nu standskab.

Lågerne har pighængsler. Skabet har under en smal overhylde fremtræppet tre smalle skuffer, hvorunder 2×2 sidestillede skuffer.

Ændringer: Ca. 1890 blev skabet ombygget med ny gennemgående bagklædning og fod.

Al maling er fjernet.

H. af skab 101 cm, totalh. 155 cm, b. 79 cm, d. 32 cm.

Fra det gamle Randers amt

Strukturproblemer

Det kan være svært at sætte en skarp grænse mellem *Historisk Samfund* og *Amtshistorisk Arkiv*. Begrebet Amtshistorisk Arkiv kom til at dække over nogle aktiviteter, som Historisk Samfund påtog sig omkring 1957: Indsamling af arkivalier fra Randers amt, og enhver ved, hvordan det er gået. Overalt i det gamle Randers amt har man siden da tilkendegivet et klart og utvetydigt: *Tak, vi kan selv!* Lige så kendt er det, at der gennem Amtshistorisk Arkiv blev løst nogle mere omfattende indsamlingsopgaver samt ydet konsulentvirksomhed.

Det betyder, at Historisk Samfund allerede for ca. 15 år siden gik ind i et arbejde, som navnlig i de sidste år er vokset med stor hast, og som nu viser et omfattende, nyt lokalhistorisk mønster, og som gør det berettiget at tale om *strukturproblemer*.

Det er dog ikke meningen at lægge op til struktur-debat her. Der vil fremkomme et oplæg tidligt i 1972. Men de mange lokalhistoriske arkiver og foreninger angiver i sig selv nogle retningslinier, og beretningen om nye, lokale initiativer i det sidste år taler også et klart og tydeligt sprog.

Grenå.

På foranledning af Djurslands museums formand, overlæge Ejnar Hovesen, Grenå, blev der den 22. februar 1971 indbudt til et forberedende arkivmøde på restaurant Grenada i Grenå. Historisk Samfunds formand holdt foredrag for den talstærke forsamling om grundlæggelse af lokalhistoriske arkiver, og der blev få dage senere

nedsat et tolv mands udvalg, som straks gik i gang med indsamlingsarbejdet. Det næste afgørende skridt må være, at der ved forhandling med kommunen skabes den bedst mulige ramme om det fremtidige arkiv.

Nørre Djurs kommune.

I august måned 1971 blev der blandt lokalhistorisk interesserede i Nørre Djurs kommune nedsat et lille arbejdsudvalg, som straks gik i gang med indsamling af gamle billeder og dokumenter m.v. Den 13. september var der forberedende arkivmøde på kommunekontoret i Glesborg, hvor formanden for Historisk Samfund gjorde rede for et egnshistorisk arkivs grundlæggelse og opbygning. Efter dette møde blev der i kommunekontorets forhal arrangeret en udstilling af gamle billeder og protokoller m.m., blandt andet en del arkivmateriale fra Bønnerup havn.

I denne forbindelse skal det nævnes, at kredse i Nørre Djurs kommune har købt den gamle remise i Gjerrild. Den smukke gamle bygning skal indrettes til vandrerhjem og lejrskole, og det er værd at bemærke, at man i denne bygning også agter at arrangere *egnsmuseum* samt *egnsbistorisk arkiv*. – Udstillingen fra kommunekontoret er siden benyttet som vandrestilling; blandt andet er den anvendt i omsorgsarbejdet for ældre mennesker, og dette har givet mange gaver til arkivet, især gamle billeder.

Mariager kommune.

Lærer Poul Gårdsted, Mariager, har i det sidste års tid arbejdet på at få indrettet et byhistorisk arkiv i Mariager kommune. Tanken har fået velvillig støtte hos Mariager byråd, idet man har stillet et kælderrum med lys og varme til rådighed for arkivet. Den 29. september 1971 var der på skolen i Mariager arrangeret et møde for lokalhistorisk interesserede. Historisk Samfunds formand fra Randers holdt foredrag om lokalhistorisk arkivvæsen, og lærer Poul Gårdsted viste lysbilleder fra det gamle Mariager. Mødet havde god tilslutning, og der er stor interesse for arkivsagen i Mariager. Et lignende forsøg på at skabe lokalhistorisk interesse blev gjort af vognmand

Marius Dahl, Havndal, sidste år – og det vil være naturligt, om der inden for storkommunen indledes et samarbejde.

Rougsø kommune.

I Rougsø kommune har i adskillige år været stærke lokalhistoriske kræfter i gang. Pensioneret viceskoleinspektør Jens Schou, Randers, har i årevis uddraget oplysninger fra de store arkivfonde i Viborg Landsarkiv – og et eksemplar af dette tilgængelige og brugbare arkiv er nu overdraget Rougsø kommune. Hertil kommer den ofte omtalte, afdøde fotograf Dørges pladesamling, som venter på at blive ordnet og registreret.

Stærkt lokalhistorisk interesserede folk i kommunen – ikke mindst kæmner P. A. Birkebæk – var medvirkende til, at der den 6. oktober 1971 blev arrangeret et møde i bagermester Aksel Prahls sal i Allingåbro. Kommunalbestyrelsen har vist denne sag stor interesse, og dette kom blandt andet til udtryk ved, at borgmester Søren G. Nielsen bød forsamlingen velkommen. Aftenens taler var en gammel Allingåbroborger, pensioneret stationsforstander N. M. Thorstrup, Langå, der inspirerende og kyndigt fortalte om Allingåbro efter år 1900. I tilknytning hertil vist en række billeder fra det gamle Allingåbro. Et fortræffeligt stykke Allingåbro-historie.

Formanden for Historisk Samfund gjorde siden rede for lokalhistorisk arkivarbejde. Mødet havde samlet ca. 50 deltagere, og over halvdelen af mødedeltagerne har siden meldt sig som aktive deltagere i det lokale historiske arbejde. Et udvalg er nedsat, og man vil meget snart mødes for at tage stilling til dannelsen af en arkivforening.

Byhistorisk Arkiv og Lokalhistorisk Samling for Randers by og omegn samt Pontoppidan- og Blicher-samlingerne

Af Martha v. Spreckelsen og Thea Olsen

Der har som venteligt været et stadig stigende besøg i samlingerne. Tallene er for det forløbne år 2361 besøgende, hvoraf ca. 22 pct. har været skoleklasser eller andre grupper.

Trods de mange ekspeditioner af besøgende unge og ældre er man nået et godt stykke videre i anskaffelse og registrering af mere arkivmateriale. Således har Byhistorisk Arkiv nu folketællingslister, ikke blot fra det gamle Randers, men også fra de omegnskommuner, som i 1970 tilsluttedes Randers købstadkommune – fra 1787 til 1860.

Ved et samarbejde med Landsarkivet for Nørrejylland har man erhvervet et navneregister over kirkebøger fra Randers (Sct. Mortens sogn) fra ca. 1790–1890. Yderligere er anskaffet fotokopier af registre til skøde- og panteprotokoller fra Randers i det 18. og 19. århundrede. Og man er i gang med en registrant over alle ejendomme i Randers købstads bygrunde. Den skal omfatte tiden 1761 til 1873.

★

Byhistorisk Arkiv har modtaget mange gaver i årets løb, bl.a. foreningsprotokoller fra Socialdemokratiet i Krstrup og i Randers. Af billeder har man nu over 12.000.

★

Til den lokalhistoriske samling af trykt litteratur er anskaffet et stort antal bøger, brochurer og artikler om Randers by og det gamle amt.

★

Vi har haft skiftende udstillinger i Kulturhuset, og et par af byens større virksomheder har i deres forretningsvinduer haft udstillet fotostater af gamle Randers-billeder, lånt fra arkivet.

★

Der kommer flere og flere henvendelser fra skribenter, der udgiver beretninger om begivenheder og personer med tilknytning til det gamle Randers. Her kan bl.a. nævnes David Grünbaums »Som dagene gik«, F. Teists »På afstand« og Gunnar Sandfelds bøger om teatret i provinsen. Som tak for bistand med materiale har forfatterne foræret arkivet de nævnte bøger, som vi er meget taknemmelige for at modtage.

Arkivet har stillet personale til rådighed for at holde foredrag med lysbilleder fra det gamle Randers for enkelte foreninger og sluttede selskaber.

Langå lokalhistoriske Forening

Af N. M. Thordrup

Foreningens oprindelige formål ved dens stiftelse i april 1970 var at oprette og formidle et lokalhistorisk arkiv for Langå sogn, men da kommunesammenlægningen kort efter var en kendsgerning, blev det besluttet på generalforsamlingen i foråret at udvide interesseområdet til at omfatte hele den nye Langå kommune. Det har resulteret i en stor tilgang af mange interessante arkivalier fra kommunerne Ø.Velling-Helstrup-Grensten samt Værum-Ørum, der allerede er indregistreret. Fra Houbjerg-Granslev kommune har man ligeledes modtaget en ret omfattende samling, som man agter at indregistrere i vinterens løb.

I begyndelsen af august måtte man pludselig rømme arkivets hidtidige lokaler for midlertidigt at opmagasinere samtlige arkivalier på den gamle realskole. Grunden var, at håndværkerne rykkede ind for at ombygge skolen til kommunal administrationsbygning. Ved ombygningen vil der blive indrettet lokaler til lokalhistorisk arkiv, som efter de foreliggende planer synes at blive meget tilfredsstillende. Det forventes, at ombygningen bliver færdig til april 1972.

Foreningen har for egne midler anskaffet en båndoptager med det formål at danne et båndarkiv, og man har allerede optaget adskillige samtaler med flere af byens ældre borgere.

Molsbibliotekets lokalhistoriske Arkiv

Af Carl A. Laursen

Det er nu lykkedes arkivet at samle fyldige bind af kopier af kirkebogsblade, som vi har rekvireret fra Landsarkivet. Sammen med folketællingslisterne fra Rigsarkivet er disse det store grundlag for den slægtsforskning, som folk i vort område viser stor interesse for.

Det er lykkedes os at samle alle de gamle faner fra foreninger og lign. Vi har ligeledes forøget vor arkiverede samling af skøder, kontrakter, protokoller samt gamle fotografier.

Vi samarbejder på forskellige områder med Ebeltoft byhistoriske Arkiv og med arkivet i Rønde.

Selskabet »Clausholms Venner«

Af E. Kornerup og S. Fritz

Selskabet har bekostet en fuldstændig restaurering hos bogrestaurator Birgitte Dall, København, af den bibel – Chr. IV-udgave – som ligger på slotskappellets alter.

Der er truffet foranstaltninger til, at kirkemaler Lars Vester Jakobsen, Ny Solbjerg, i efteråret 1971 foretager en standsning af et ormeangreb i altertavlens billedskårne fyrretræsrammeverk og en konservering af dette imod eventuelle nye angreb.

Restaureringsarbejder på Clausholm Slot

Af Henrik Berner

Fundamenter og tage.

I fortsættelse af tidligere års undersøgelser foretoges i efteråret 1970 yderligere undersøgelser, som nu også udstræktes til tagene på såvel slottet som staldgården. Herved konstateredes, at selv om fundamenternes sætninger på langt sigt nok vil være af særdeles ubehagelig karakter for bygningernes bevaring, synes det dog, som om tagenes tilstand visse steder frembyder større problemer.

I første omgang besluttedes det at reparere taget på slottets hovedfløj på den side, der vender mod gården. Her var i forbindelse med skotrenderne i tagsammenskæringen mellem hovedfløjen og de lange sidefløje konstateret en del vandskade. Samtidig besluttedes at restaurere den nederste gesims på frontonen mod gården – denne var i tidens løb skudt noget ud og frembød efterhånden fare for nedstyrtning.

I løbet af forårs månederne blev dette arbejde gennemført med bistand af arkitekt Erik Holm, der arbejder i nær kontakt med »Det særlige Bygningssyn«, som også ydede væsentlig økonomisk støtte til arbejdet.

Samtidig udnyttedes stilladset til, at hovedfløjens nordfacade blev afbørstet med en stålbørste, hvorved facaden befriedes for en del gammelt lav og smuds, ligesom storkanslerens marmorbuste og de

omgivende sandstensornamenter samt sandstens-våbnene for storkansleren og hans to hustruer længere oppe på facaden blev rensede for mos etc. I forbindelse med restaureringen af ovennævnte gesims blev denne afdækket med en blyplade, der samtidig i fremtiden skulle forhindre fornyede mos- og lavdannelser på marmorbusten og sandstensornamenterne, da regnvand iblandet blyforbindelser virker giftigt på alger og mos.

Havesalen.

Væggene har siden i hvert fald ca. 1879 været beklædt med et hvidt papirstapet med guldornamenter. Væggene virkede herved nok lette og lyse og gjorde derved rummet større, men fremhævede ikke på behørig vis det pragtfulde stukloft og partierne oven over kammerne. Væggene blev derfor i foråret 1971 malet i en blålig-grønlig farve, afstemt efter kulørerne i kjolen på Pilos portræt af dronning Juliane Marie. Samtidig opmaledes de hvide tavler i trægulvet.

I forbindelse hermed er hele rokokko-møblementet blevet restaureret – et skæmmende lag fernis, formentlig fra 1880'erne, er blevet skrabet af, og det er tanken i løbet af indeværende efterår at bejdse stolene i en nøddebrun farve i samråd med Kulturhistorisk Museum i Randers. Derefter vil stolene blive ombetrukket – det gamle, røde silkestof var nu helt mørt, og i stedet anskaffes et stof i en blålig farve harmonerende med den nye vægfarve og i øvrigt omtrent svarende til Elefantordenens bånd på Pilos billede af kong Frederik V.

Dronningens dødsværelse på 1. sal.

Rummet har i mange år været i en ret sørgelig forfatning. Væggene var beklædt med et nu meget ødelagt tapet fra begyndelsen af dette århundrede, og stukloftet var meget sværtet formentlig af røg fra kamin og/eller kakkelovn.

Væggene blev i foråret 1971 afrenset og maledes ensfarvet grønlig, harmonerende med nogle farver i paneldekorationerne, som senere agtes fremkaldt (nogle enkelte felter er i sin tid blevet fremkaldt), loftet blev afrenset og påsprøjtet en svag limfarve, hvorved

det nu fremtræder i en tilpas hvid tone. Døren ind til det næste værelse – dronningens audiensgemak (jvf. i øvrigt nedenfor) – viste sig at have dekorationer under overmalingen. Disse dekorationer er blevet kaldt frem under instruktion fra konservator Roland Hansen, Den gamle By i Aarhus.

Dronningens audiensgemak.

Rummet har i de senere år fremtrådt i en ret dårlig forfatning. Væggene var beklædt med et papirstapet formentlig fra 1890erne, som efterhånden var skallet meget af.

Det har i mange år været vort ønske at indrette et bibliotek som en værdig ramme om husets talrige bøger, der i de senere år har fristet en ret omflakkende tilværelse her i huset. Audiensgemakket har vist sig formålstjenligt til dette brug, og vi er gået i gang med restaureringen af rummet.

Rummet er hele vejen rundt forsynet med paneler, hvis dekorationer har været overmalede – enkelte felter er fremdraget i 1940erne. Med bistand fra konservator Roland Hansen, Den gamle By i Aarhus, samt bistand fra anden side er det lykkedes at få de fleste af paneldekorationerne fremkaldt – endnu mangler enkelte felter. Til dette arbejde har vi modtaget økonomisk bistand fra »Den Raben-Levetzau'ske Fond« samt tilsagn om støtte fra Sonning-Fonden, formidlet af Fonden for Bygning- og Landskabskultur.

I øvrigt har vi i sommerens løb med bistand fra Det kongelige Bibliotek fået sorteret alle slottets bøger og opstillet dem i grupper – foreløbig i nogle lånte kasser, for derved at kunne skønne over behovet for fremtidig reolplads. Min nylig afdøde onkel, indendørsarkitekt Ebbe Berner, nåede heldigvis inden sin død at tegne langt det meste af reolerne til dette rum.

Gobeliner.

Atter i år har vi modtaget økonomisk bistand fra »C. L. Davids Fond for Slægt og Venner« til en fortsættelse af restaureringen – det er tanken, når turistsæsonen er afsluttet, da at sende et større

parti af gobelinerne til kunststopning på Rosenborg. Forhåbentlig vil man i vinterens løb kunne gennemføre den planlagte restaurering af dette parti, som derefter vil blive genophængt til foråret.

Bog anmeldelse

Ole Warthoe-Hansen: *Randers Håndværkerlav*.
Fra lavenes opståen indtil deres ophævelse efter
1857. Bd. I-II, 191+92 sider.
Udgivet af Historisk Samfund for Randers Amt
1970. Med tysk resumé.

Det er ret overraskende, at studiet af de danske håndværks historie aldrig har fristet ret mange af vore historikere. Håndværkerne var dog op gennem tiden et væsentligt led i de danske købstæders udvikling, men ikke desto mindre er der kun skrevet få større afhandlinger om denne befolkningsgruppe. Efter mange års forudgående studier har overlærer O. Warthoe-Hansen nu fremlagt et betydningsfuldt arbejde om alle de håndværkslav, der har eksisteret i Randers fra middelalderen og frem til slutningen af det 19. århundrede.

Det er imponerende at se, hvor meget stof forfatteren har formået at drage frem fra de gamle lavsarkiver, fra byens arkiv og andetsteds fra. Ofte er det kun småbidder, der er bevaret af et oprindelig stort materiale, men Warthoe-Hansen behandler dem med kritisk sans og tømmer dem for deres indhold uden at presse dem for hårdt. Vi hører om indbyrdes strid mellem de enkelte lav om de små ordrer, der bød sig under de mange gange meget fattige og fortrykte købstadsforhold. Når krybben var tom, bed hestene dengang som nu hinanden. Lavene var håndværkernes organisationsform, og det omsluttede hans liv fra det øjeblik, han begyndte sin læretid, og frem til den stund, da lavsbrødrene fulgte ham til graven. Lavene var de omvandrende svendes tilholdssted, når de kom til en fremmed by, lavene forsøgte at regulere priser og udbud, og endelig var lavshuset

rammen om buldrende selskabelighed, hvor det ofte kunne gå hårdt til. Når hertil kom lavenes sociale funktioner, er det indlysende, at studiet af håndværkslavene fører os dybt ind i købstædernes historiske udvikling.

Det er særdeles fortjenstfuldt, at forfatteren midt i en pædagogisk gerning har fundet tid og kræfter til at udsende en så omfattende og grundig studie. Første bind, der er hovedbindet, fremlægger stoffet ordnet efter lav og med supplerende kapitler om svende, lærlinge og lavsinventar, af hvilket sidste der bringes adskillige glimrende, klare fotografier. Andet bind rummer i væsentlig grad bilag, der samler stoffet fra første bind i tekster, tabeller og oversigter og dermed giver fremstillingen et værdifuldt supplement.

Denne bog udvider på mange måder vort kendskab til de Randers lavs historie, deres indre organisation og forhold til hinanden. For senere historikere vil der næppe være meget mere nyt stof at hente frem her. Man kunne i behandlingen måske nok have ønsket sig en bredere baggrund, hvorved lavene ville være blevet sat ind i et historisk perspektiv set i forhold til byens og de øvrige købstæders udvikling og også set i relation til både lokale og centrale myndigheder. Det havde f. eks. været interessant at se, hvorledes regeringernes lavspolitik til skiftende tider slog igennem i Randers, men indrømmes skal det dog i samme åndedrag, at inddragelsen af et sådant synspunkt ville have forøget en i forvejen rigelig stor arbejdsbyrde. Det ville være glædeligt, om forfatteren engang ville tage dette problem op til behandling i en selvstændig afhandling, for vi ved i det store og hele ikke ret meget om, hvordan lovgivningen i ældre tid blev efterlevet. Bogen er forsynet med udførlige person- og sagregister, ligesom noteapparatet ser ud til at være i den skønneste orden, et eksempel til efterfølgelse for adskillige andre lokalhistoriske forfattere.

J. Boisen Schmidt.

DRIFTSREGNSKAB

for tiden 1. oktober 1970 til 30. september 1971

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 1. oktober 1970	400	26
Tilskud fra kulturministeriet.....	2400	00
Tilskud fra kommuner	3850	00
Medlemskontingent	16266	00
Entréindtægter	242	00
Salg af årbøger	1992	36
Annoncer	1830	00
Salg W.H.s bog til medlemmer	2256	50
Salg W.H.s bog til andre.....	986	14
Renter, bank og giro	301	48

Udgifter:

			30524	74
Vederlag			1450	00
Løst personale			299	15
Husleje, arkiv			304	03
Årbog: Honorarer	803	24		
Trykning m.v.	16207	33		
Forsendelse	993	23	18003	80
Annoncer			521	77
Kontorartikler, telefon, porto			4059	31
Lån tilbagebetalt			289	92
Møder, ture			840	59
Bestyrelsesudgifter			170	10
Medlemsreklame			165	60
Maskine			731	40
Kontingenter, abonn.			613	42
Kørsel, W.H. konsulentvirksomhed			255	70
Diverse			109	09
Udgifter vedr. W.H.s bog			1587	70
Renter overført til kapitalkonto			243	10
Kassebeholdning den 30. september 1971			880	06
			30524	74

Driftsunderskud:

Kassebeholdning pr. 30. september 1971.....	880 06	
÷ gæld til Warthoe-Hansen	1654 94	÷774 88

Status pr. 30. september 1971

Aktiver:

Beholdning af årbøger	10000 00	
Inventar	209 74	
Kassebeholdning	880 06	
		11089 80

Passiver:

Gæld til Warthoe-Hansen.....	1654 94	
Legatkapitaler:		
Engelbert Drøhses oblig. kurs 49	490 00	
Aage Brasks	133 40	623 40
Konto for afskrivning	303 04	
Kapital:		
1. Kapital	5197 44	
2. Reservefond	3310 98	8508 42
		11089 80

Randers, den 30. september 1971.

Christian Petersen.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet rigtigt. Tilstedeværelse af værdipapirer, bank- og girobeholdninger er konstateret.

Randers, den 6. oktober 1971.

K. Kjellerup Hansen.

Kay Abrentecht.

Til medlemmerne

Det danske samfund er under forvandling. Den økonomiske vækst og de deraf følgende materielle ændringer i by og landsby medfører forskydninger i hele samfundslivet. Og uanset om man vil betegne samfundets ændringer som »gode« eller »dårlige«, må man acceptere dem som historiske kendsgerninger.

Også i den lokale historie-verden mærker man ændringerne, og det må være de gamle historiske foreningers opgave at indrette sig efter tidens behov. Vi må indstille os på, at gamle arbejdsformer skrumper ind, og at nye opstår. Der er dog ingen, der drømmer om at samle over 2500 mennesker på Skaføgård til et sommermøde (det skete i 1917), og man synes jo nok, at det er for ringe, når der kun kan samles 150 mennesker til en foredragsaften i Randers, når man indforskriver en af landets kyndigste foredragsholdere, der ovenikøbet medfører farvefilm. Man kan beklage, at foredragsholderen, der selv kommer til stede, ikke længere er den store attraktion. Historisk underholdning og belæring gives på anden måde i så rigt et mål, at det måske snarere er Historisk Samfunds opgave at understøtte den trang til aktivt historisk medarbejderskab, som historisk læsning m.v. har medført.

I årets løb er der i Randers opstået en *Egns- og slægtshistorisk Forening*. Foreningen opstod som resultat af en studiekreds i slægtshistorie. Den har 25–30 medlemmer, og dens formand er tale-hørekonsulent N. M. Skjærlund, Bastrups Allé 49, Randers. Det særegne ved denne forening er, at alle dens medlemmer er optaget af egns- og slægtshistoriske studier. En lignende forening er under dannelse i Assentoft.

Disse to eksempler er der intet usædvanligt i. Lignende tilfælde kendes overalt i Danmark, og de må betragtes som led i den kæde af mindre, egnhistoriske cirkler, hvortil de mange egnhistoriske arkiver i gl. Randers amt også hører.

I en sådan situation kunne man spørge: Hvilken rolle vil de historiske amtsamfund komme til at spille i fremtiden? Vil de gamle tænder (som vi er blevet kaldt) skranke på det sidste og få en stiltfærdig død, mætte af dage? Eller vil strukturændringen, som er i gang, tildele foreningerne nye opgaver – foruden visse gamle, som de stadig er særdeles egnede til at løse. Ingen kan sige noget sikkert om det, men vi bliver nødt til at tage stilling til de krav, som en pågående nutid og fremtid tvinger os ind på livet.

★

Mødesæsonen indledtes onsdag den 11. november 1970 med et foredrag samt lysbilleder om *Klostre og Klosterliv* i Østjylland af museumsinspektør Erik Skov, Nationalmuseet. Torsdag den 18. marts holdt arkivar Paul G. Ørberg, Viborg Landsarkiv, foredrag om *Forureningsproblemer i vore købstæder i gamle Dage*. Lørdag den 22. maj var der arrangeret bustur til *Erhvervsarkivet* i Århus, hvor arkivar Finn H. Lauridsen foreviste bl.a. en del arkivstof fra Randers. Turen fortsatte til *Moesgård* museet. – Efterårsudflugten den 25. september gik til *Overgård*, hvor godsejer Flemming Juncker og frue foreviste den gamle slotsbolig. En oplevelse at se og høre om en bolig af denne størrelsesorden, der virkelig er beboet i sin helhed.

Til denne beretning hører også indledningen til foredrags-sæsonen 1971-72. I september 1971 udsendtes til medlemmerne en mødeplan gældende for resten af året 1971. Foruden meddelelse om efterårsudflugt og generalforsamling blev der givet underretning om lokalhistorisk aften i Allingåbro den 6. oktober. Dette møde blev bragt i stand ved et samarbejde mellem lokalhistorisk interesserede kredse i Rougsø kommune og Historisk Samfund.

Sammenlignet med andre historiske samfund hører Historisk Samfund for Randers Amt til de fåtallige. Et medlemstal, der svinger omkring 650, er for lille, og der må i det gamle Randers amt være

langt flere mennesker, som er interesserede i deres landsdels historie, og som blot mangler en tilskyndelse til medlemskab. Det er bestyrelsens agt at iværksætte en *hvervekampagne* i dette efterår, og her til beder vi om hjælp hos vore medlemmer og hos lokalhistoriske foreninger og arkiver i det gamle Randers amt. Til vore medlemmer vil vi sige: Kan *De* skaffe os *et* nyt medlem? Det lyder af så lidt, og det er det virkelig også. Forleden dag dukkede der en ung pige op med 12 nye medlemmer i tasken. –

Det skolehistoriske billedhæfte er nu klar til udgivelse – med lidt held vil det foreligge inden jul. Redaktøren beklager forsinkelsen. Som arbejdet skred frem, opstod der problemer, og nye ideer kom til. Den lille bog på ca. 30 sider er kun en lille sag, et eksperiment, som man forhåbentlig også kan have glæde af uden for det gamle Randers amt.

Dansk historisk Fællesforenings store billedværk nærmer sig nu sin afslutning, og om et halvt års tid kan Historisk Samfund forvente at få udbetalt sin klækkelige andel i overskuddet. – Som bekendt har det været bestyrelsens hensigt, at dette overskud skulle danne grundlaget for et nyt lokalhistorisk fremstød: en udgiverfond, som på amtsbasis kunne udgive særligt egnet lokalhistorisk litteratur, såvel ny som i genoptryk. I modsætning til visse andre steder i landet har der aldrig på Randers-egnen foreligget noget større udvalg af lokalhistorisk litteratur, og som følge deraf har vi heller ingen udpræget købe-tradition. En sådan må kunne skabes gennem udgiverfonden, og vi beder om medlemmernes støtte – såvel økonomisk som i praktisk arbejde. – Endelig kan det nævnes, at Historisk Samfund i dette år har udgivet bogen *Randers Håndværkerlav*, som stadig af medlemmerne kan købes til en favørpris af 55,- kr. Forfatteren siger herved tak til Historisk Samfund, som har villet lægge navn til denne udgivelse.

Årbogen for 1971 har et mindre sideantal end de foregående år, og dette har været nødvendigt for at holde omkostningerne nede. De usædvanligt mange billeder i år betyder øgede trykkeomkostninger, og endelig må Historisk Samfunds økonomi stabiliseres, så vi undgår de uheldige driftsunderskud. Som allerede anført: Vejen til en

bedre økonomi går over flere medlemmer. Vi må gennemføre en hvervekampagne, og vi beder vore medlemmer om at hjælpe.

På generalforsamlingen den 28. oktober afgik efter tur næstformanden, provst. mag. art. Vagn Riisager, kontorchef J. C. Sabroe og lærer Roald Bilde. Ingen af de afgående bestyrelsesmedlemmer ønskede genvalg, og til bestyrelsen nyvalgte samfundets mangeårige kasserer, skoleinspektør Chr. Petersen, stud. mag. Hans Runge Kristoffersen og instrumentmager Finn Hejl.

Ole Warthoe-Hansen.

Henvisninger og noter

Oversigt over brandtaxationsprotokollerne for Randers.

<i>Ord. vurdering og alm. omvurdering</i>	<i>Suppl. vurdering</i>	<i>Fra rådstuearkivet (D-21)</i>	<i>Fra stiftamtet (B.5.A.)</i>	<i>I Byhistorisk Arkiv i Randers</i>
1761		Løbe nr. 125	Løbe nr. 443	Afskrift
	1762–1769		Løbe nr. 444	
1771			Løbe nr. 445	
	1771–1781		Løbe nr. 446	
1781		Løbe nr. 126	Løbe nr. 447	
	1782–1783–1784		Løbe nr. 447	
1791		Løbe nr. 127	Løbe nr. 448	Xeroxkopi
	1791–1801			
1801		Løbe nr. 128		Afskrift
1810	1810–1817	Løbe nr. 129		
	1827–1837	Løbe nr. 130		
	1844–1854	Løbe nr. 131		
1847		Løbe nr. 132–133		
1857		Løbe nr. 134		Xeroxkopi
	1857–1872	Løbe nr. 135		
1867		Løbe nr. 136		Xeroxkopi

Træk af Rimsø skoles historie.

¹Aarhus bispearkiv. Skolefundatser 1728–1784. (Landsarkivet i Viborg).
²Scheel godsarkiv. Diverse dokumenter 1651–1780. (Landsarkivet). ³Provste-
arkivet for Djurs Nørre og Sønder Herreders provsti. ⁴Forhandlingsprotokollen
for Rimsø-Kastbjerg sogneforstanderskab. ⁵, ⁶, ⁷ og ⁸ som ⁴, ⁹, ¹⁰, ¹¹ og ¹²Rim-
sø-Kastbjerg sogneråds forhandlingsprotokol. ¹³Her fra Grenaa Folketidende
25. november 1949 i serien »Hvad der skete på Djursland i svundne dage«.
¹⁴ som ⁴. ¹⁵Carl Svenstrup: Grenaa Bys Historie. Den almindelige Byhistorie
s. 266. ¹⁶Hostrup-Schultz: Degnene i Aarhus Stift. (Manuskriptsamling i

Landsarkivet. ¹⁷ som ¹⁶. ¹⁸Har glemt at notere, hvor navnet er fundet. Vistnok i forbindelse med et skøde i en pakke »Diverse dokumenter 1656–1780«, Scheels godsarkiv i Landsarkivet. ¹⁹Hostrup-Schultz og Rimsø kirkebog. ²⁰ som ¹⁶. ²¹Her efter Hans Birkelund: Visitatser i Randers amt i »Fra Randers Amt« 1929. ²² og ²³ som ¹⁰. ²⁴Aarhus Bispearkiv. Visitatsprotokollen 1791–1804. (Landsarkivet). ²⁵ som ¹⁰. ²⁶Aarhus Bispearkiv. Rimsø-Kastbjerg 1733–1845. ²⁷J. Jensen: Historiske Efterretninger om det blaagaard-jonstrupske Seminarium. Samme sted oplyses det, at H.T. er født i Gjerrild, og at han var ansat i Gjerrild. Denne sidste oplysning kan ikke være rigtig. Af det i artiklen oplyste ses det, at embedet i Rimsø har været hans første, og at han flyttede fra Rimsø til Horsens, hvor han døde. ²⁸ og ²⁹ som ²⁴. ³⁰Hostrup-Schultz. ³¹Evald Tang Kristensen: »Danske Sagn«. Fjerde Afdeling s. 190. ³² og ³³Hugo Matthiessen: »En Greve« s. 89 og s. 110. ³⁴ som ²⁴. ³⁵Grenaa Folketidende 16. august 1950 i serien »Hvad der skete på Djursland i svundne dage«. ³⁶Hostrup-Schultz og optegnelser af lærer Hvorslev i embedsbogen. ³⁷ og ³⁸Hvorslevs optegnelser. ³⁹Rimsø kirkebog. ⁴⁰Hvorslevs optegnelser. – I en artikel af H. P. Jacobsen om Randers Almueskolevæsens Historie i »Fra Randers Amt« 1915 oplyses det, at N.P.L. er født 1802, dim. Lyngby 1827, og at han var ansat i Randers, før han flyttede til Djursland. ⁴¹Hvorslevs optegnelser. ⁴²Rimsø-Kastbjerg sogneråds forhandlingsprotokol. ⁴³Afskrift i embedsbogen af lærer Hvorslev. ⁴⁴Provstearkivet for Djurs Nørre og Sønder Herreders provsti. ⁴⁵Sagen om skolens udhuse og naturalie-leverancerne efter sogneforstanderskabets forhandlingsprotokol. – Formanden var i den periode sognepræsten, pastor J. J. Nansen.

Navneliste

Af R. Bilde

- Aagaard, justitsråd, herredsfoged, 33.
Adamsen, Jens, degn i Rimsø, 37.
Albertsdatter, Maren, af Skærvad mølle, gift med Jens Mikkelsen Brabrant, 38.
Andersen, Eskild, 34.
- B**enzon, Sostrup, 34.
Benzon, Hansen, skovrider, gift med Maren Justesen, 45.
Bielefeldt, præst, 37.
Bilde, A., tømmer i Voldby, 35.
Bilde, A., Karlby, 40.
Brabrant, Jens Mikkelsen, degn i Rimsø, 38.
Brabrant, Michel Albert, degn i Rimsø, søn af degn J. Mikkelsen Brabrant, 38.
Braem, Maren Jensdatter, gift med degn Hans Tørslev, 39.
Brodersen, A., hjælperlærer i Rimsø, 42.
Brøbech, Karoline, gift med lærer Hans Alfred Mogensen, 44.
- C**aspersen, Casper, købmand, 16.
Christensen, Anders, Rimsø, 51.
- D**ahm, Birthe Elsiné, gift med lærer N. Pedersen Lerche, 43.
Danielsen, Signe Marie, gift med lærer Johs. Fr. Hvorslev, 44.
- E**merença, Charlotte, datter af degn Hans Tørslev, 39.
Erreboe, Eleonore Marie, gift med degn M. Lange, 42.
- G**erstorff, amtmand, 30.
- Glerup, R., 34.
- H**ansen, N., 34.
Hammer, Th. L., sognepræst i Karleby-Voldby, 35.
Hammer, læge, søn af Th. L. Hammer, 36.
Hammer, tandlæge, søn af Th. L. Hammer, 36.
Hjort, Niels Holm, 42.
Hvorslev, lærer, 38.
Hvorslev, Johannes Fr., lærer og kirkesanger i Rimsø, 44.
Hygom, P. J., biskop, 38.
Høeg, H. A., 32.
Hørning, Jens Henrichsen, degn i Rimsø, 38.
- J**anson, biskop, 39.
Jensdatter, Inger, datter af degn Jens Adamsen, 38.
Jensdatter, Karen, gift med degn Bertel Sørensen, 37.
Jensdatter, Maren, gift med degn Bertel Sørensen, 37.
Justesen, lærer i Ørum Djurs, 45.
Justesen, Maren, forskolelærerinde i Rimsø, 45.
- K**allesøe, Asta, forskolelærerinde i Rimsø, 45.
Kaysen, forpagter på Meilgård, 41.
Kaysen, Johan, søn af forpagter Kaysen, 42.
Knudsen, Maren Johanne, forskolelærerinde i Rimsø, 45.
Kristensen, Evald Tang, 40.
Kristiansen, Eli, forskolelærerinde i Rimsø, 45.

- Lange, Hans**, købmand i Århus, søn af degn M. Lange, 42.
Lange, H. O., overbibliotekar ved Det kgl. Bibliotek, søn af degn M. Lange, 42.
Lange, Michael, degn i Rimsø, 40.
Lerche, Niels Pedersen, lærer i Rimsø, 43.
Looft, Ane Catrine, gift med degn M. Lange, 42.
 von Lorenz, kammerherre, 33.
Lund, Jenny, forskolelærerinde i Rimsø, 44.
- Matthiessen, Hugo**, forfatter til »En greve«, 40.
Mikkelsen, Christen, Rimsø, 51.
Mogensen, Hans Alfred, lærer i Rimsø, 44.
Mogensen, Niels, gårdejer, gift med Jensine Sørensen, 45.
Møller, Karen, gift med degn Michel Albert Brabrant, 38.
- Nielsen, Niels**, degn i Alstrup, gift med Inger Jensdatter, 38.
Nørregård, N., provst i Grenå, 35.
- Palladius, Peder**, 37.
Paludan-Müller, biskop, 42.
Pedersen, Susanne Margrethe, gift med lærer J. Henrik Poulsen, 43.
Porskrog, Kirsten, forskolelærerinde i Rimsø, 44.
Poulsen, Adam, far til degn Jens Adamsen, 38.
Poulsen, Carl Theodor, søn af J. Henrik Poulsen, 44.
Poulsen, Jens Peder, senere Kærå, søn af J. Henrik Poulsen, 43.
Poulsen, Jes Henrik, lærer i Rimsø, 43.
- Rasmussen, Søren**, Rimsø, 54.
Scheel, Chr., greve, ejer af Sostrup, 29.
Scheel, Jørgen, greve til Sostrup, 40.
Sparre, Christen, købmand, 16.
Stadfeldt, byfoged i Randers, 6.
Svendsdatter, Kirsten, gift med degn Jens Adamsen, 38.
Sørens datter, Ane, gift med lærer R. Therkildsen, 42.
Sørens datter, Anne, gift med degn J. Henriksen Hørning, 38.
Sørensen, Bertel, degn i Rimsø, 37.
Sørensen, Jensine, forskolelærerinde i Rimsø, 45.
- Therkildsen, Rasmus**, lærer og kirkesanger i Rimsø, 42.
Thoft, M. C., arkitekt, 35.
Tørslev, landmåler, 5.
Tørslev, Hans, degn i Rimsø, 39.

Indhold

F. Schrøder:

Brandtaxationerne for Randers købstad side 5

H. Mogensen:

Træk af Rimsø skoles historie side 29

S. Fritz:

Hængeskabe side 54

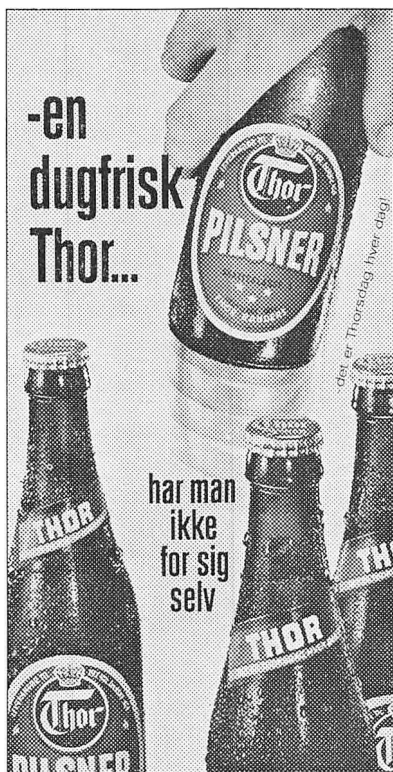
Meddelelser fra det gamle Randers amt, strukturproblemer side 79

Regnskab side 89

Til medlemmerne side 91

Henvisninger og noter side 95

Navneliste side 97

RANDERS DISCONTO- OG LAANEBANK

Aktieselskab

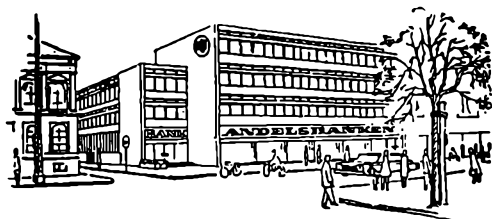
Fotomax i CENTRUM

Hobrovej 2, Randers,
Telefon 42 97 00

Burschesgade 14, Randers,
Telefon 43 11 22

Aktieselskabet
Jydsk Kaffekompagni
RANDERS

Johs. Christensen
VEJLE STØBEGODS . RANDERS

Østervold 41. Randers

S. C. SØRENSEN A/S
RANDERS

Bliv medlem af
HISTORISK SAMFUND

Fa. M. ANTHONY
Kirketorvet 17 . Randers

Randers Haandværker- og
Industriforening

*Er De ikke allerede medlem,
så ring til kontoret, telefon 42 01 11*

Der er altid
interessant kulturstof
i
FOLKEBLADET

A/S ROSE-JENSEN

murer- og
entreprenørforetning

Randers . Tlf. (06) 42 76 22

Welløw & Ottesen
A/S

Amts Avisen

Randers Avis - Østjyllands Avis

DJURSLANDS BANK A/S

Allingaabro - Auning - Balle - Bønnerup - Fjellerup - Gjerrild - Grenaa
Grenaa Havn - Kolind - Nimtofte - Pindstrup - Ryomgaard
Sønden Aa Butikstovr (Grenaa) - Trustrup - Vivild - Ørsted

CHR.
Rasmussen a/s

Vestergade, Randers . Telefon (06) * 42 06 66

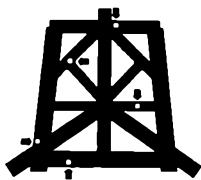
Mobler

Gardiner

Tæpper

Antikviteter

Kunst

TIL GL. TRÆVÆRK ANBEFALES

GORIOL 5.

I SPØRGSMÅL VEDR. BEHANDLING
AF GL. TRÆVÆRK ER VOR RESTAU-
RERINGSAFDELING TIL RÅDIGHED

GORIVÆRK

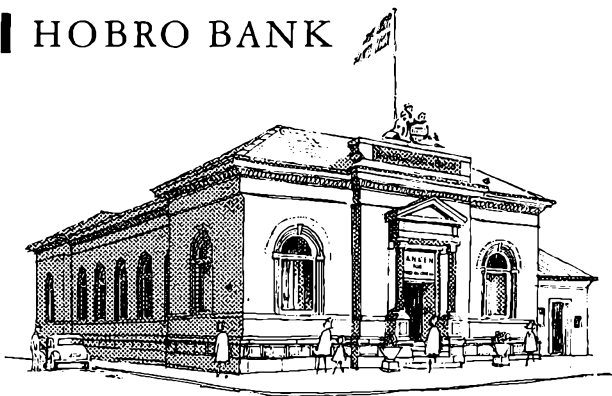
(05) 52 77 22

KOLDING

SPAREKASSEN

for Randers By og Omegn

 HOBRO BANK

Ikke blot en bank med historie, men også:

– banken for fremtiden!

J. Olsens Protokolfabrik

Bogbinderi . Liniéranstalt . Papirvarefabrik

Adelgade 4 . Randers . Tlf. (06) 42 72 66

Aktieselskabet

DEN JYSKE TRÆLASTIMPORT

RANDERS

fremtiden sikret

Har De bogen, der kan fortælle om
Deres fremtidsmuligheder?
Ellers forærer vi den gerne til Dem,
og indholdet bestemmer De selv!
Det er altid aktuelt
med bogen om fremtiden....
bankbogen i Handelsbanken.

HANDELSBANKEN

- altid med i billedet

Reseveret

Pedersen & Nielsen
AUTOMOBILFORRETNING A/S
AARHUSVEJ 115, RANDERS. TLF. (06) 42 25 11

C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
RANDERS

... har ry for kvalitet!

BANKEN FOR RANDERS OG OMEGN
FILIAL AF LANDMANDSBANKEN

INDHOLD

F. Schrøder:

Brandtaxationerne for Randers købstad . side 5

H. Mogensen:

Træk af Rimsø skoles historie side 29

S. Fritz:

Hængeskabe side 54

Meddelelser fra det gamle Randers amt,

strukturproblemer side 79

Regnskab side 89

Til medlemmerne side 91

Henvisninger og noter side 95

Navneliste side 97

*»Apostelgården«, opført 1667 på hjørnet af Kirkegade og
Lille Kirkestræde i Randers, brændt 1860.
Dele af bygningens rige snitværk blev reddet ved branden
og findes nu i Kulturhistorisk Museum.
(Skitsebogshlad, tegnet af J. Kornerup, 1838. - Nationalmuseet).*